

BİR ANADOLU EFSANESİ: AMASYALI SABUNCUOĞLU

İlter UZEL¹

ÖZET

Fatih Sultan Mehmed Devri (1451-1481) bilim ve kültür tarihi açısından büyük önem taşır. Bu dönemde Batıda Rönesans henüz başlamamıştı ve Osmanlı dünyasında dönemin en ileri düzeyinde bir tıp söz konusu idi. Şerefeddin Sabuncuoğlu böyle bir ortamda bir bilim ve kültür merkezi olan Amasya'da 1386 yılında doğdu, orada yetişti ve orada yaşadı. Devrinin tıbbını çok iyi bilen bir klinikçi, usta bir cerrah, aynı zamanda iyi bir ressam ve hattat idi. Etiğe saygılı bir hekim ve öğretmendi. Sadece bilgili, ünlü ve saygıdeğer bir hekim olarak yalnız hasta tedavi etmekle kalmadı. Kalıcı ve orijinal nitelikte eserler verdi. Verdiği bu eserler onun ileri görüşlü, sistem sahibi ve titiz bir yazar olduğunu da gösterir. Gerçekten de ilk çeviri eseri olan Akrahadin (Farmakope) hasta tedavisi alanında o dönemin en önemli başvuru kaynağı idi. Hastalıkların ilaçla tedavisi daha doğru deyişle tıbbi tedaviye yönelikti. Ardından 1465 yılında hazırladığı ve dünya tıp tarihine mal olmuş Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye ise dünya cerrahi tarihinin baş yapıtlarından birisi olmayı hak etmiştir. Bu resimli kitabı aynı zamanda iyi bir ressam olan Sabuncuoğlu kendi el yazısı ile hazırlamış ve "onun katında bilimden başka şey yoktur" dediği Fatih Sultan Mehmet'e armağan etmiştir. Bu eserin yapılan tıbbi-cerrahi müdahaleleri açıklayan iki nüshasının resimlerini de o hazırlamıştır. Onun diğer bir meziyeti de yazdığı eserlerde devrinin diğer bilim dillerini kullanmayıp bilinçli olarak ana dili Türkçeyi tercih etmesi ve Türkçenin bilim dili olması ve halkının bilimden ana diliyle yararlanmasını sağlamış olmasıdır.

Bu yazıda Sabuncuoğlu'nun yaşam öyküsüne ve bilinen tıbbi eserlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bunun yanında 85 yaşında iken yazdığı ve bizzat kendisinin hazırlayıp hayvanlarda veya kendi üzerinde başarıyla denedikten sonra hastalarına uyguladığı ilaç formüllerinden oluşan son eseri Mücerreb-Nâme'nin Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp araştırma ve uygulamalarına katkısı olabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler; Şerefeddin Sabuncuoğlu, Tıp Tarihi, Tıbbi İllüstrasyon, 15. Yüzyıl Tıbbı

¹Prof. Dr., Emekli, Çukurova Üniversitesi, Adana-Türkiye.

ORCID No: 0000-0002-1876-9809

e-mail: dr.ilteruzel@gmail.com

Geliş Tarihi: 19/10/2021

Kabul Tarihi: 20/12/2021

GİRİŞ

Anadolu'ya 10. yüzyılın sonunda gelerek yerleşmeye başlayan Türkler daha 1090'lı yıllarda Niksar'da Yağlıbasan Külliyesi'nde ilk sağlık tesislerini kurmuşlardı. 12.yüzyılın sonlarında da ana dillerinde tıp eserleri yazmaya başlamışlardır. Bugünkü bilgilerimize göre, Anadolu'da kaleme alınan ilk Türkçe tıp eseri 1110'lu yıllarda Danişmend Oğulları adına Hekim Bereket (?-?) tarafından Amasya'da yazılmış Tühfe-i Mubârizî (Lubâbü'n-Nuhâb Tercümesi) dir.

Osmanlı Çağında yazıldığı bilinen ilk Türkçe tıp eseri ise Edviye-i Müfredé'dir. Geredé'de Arkıt Dağında İshak bin Murad tarafından 1396 yılında yazılmıştır. Fatih Devri (1451-1481) sonuna kadar yetişen hekimler arasında Konyalı Hacı Paşa (1334-1424?), Ahmedi (1334-1413), Ahmedi Dâi (15.yüzyıl sonu), Sinoplu Mümin bin Mukbil de (15.yüzyıl) Türkçe tıp kitapları yazmışlardır. Kaleme alınan 25 kadar ilk Türkçe tıp eseri arasında İshak bin Murad'ın Edviye-i Müfredé'sinin yanında Ahmedî'nin 10.010 beyitten oluşan manzum Tervihü'l-Ervâh'ını (1403-1408), Konyalı Hacı Paşa'nın Teshilü's-Şifa (1408) ve Müntehab-ı Şifa'sını, Sinoplu Mümin bin Mukbil'in Zahire-i Muradiyye ve göz hekimliği ile ilgili Miiftahü'n-nur ve Hazainü's- Sürur'unu sayabiliriz (1). Bunlar arasında efsaneleşmiş diğer bir Türk hekimi de verdiği eserler ve uyguladığı hekimlik mesleği ile yalnız Anadolu-Türk Tıp Tarihinde değil; Türk-İslam Tıp Tarihi, hatta tüm dünya tıp tarihinde önemli yeri olan Amasyalı Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1468?) dur.

ŞEREFEDDİN SABUNCUOĞLU'NUN HAYATI

Şerefeddin Sabuncuoğlu 1385 yılında, bir bilim ve kültür kenti olan Amasya'da doğmuştur (2,3).

Sabuncuoğlu'nun 14 yıl çalıştığı Darüşşifa ayakta-
dır ve Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Müzesi olarak ziyarete açıktır.

Kitaplarında soy kütüğünü "Şerefeddin bin Ali bin el Hac-İlyas Sabuncu Oğlu" olarak verir. Babasının adı Ali, dedesi de Hacı İlyas'tır. Kendisi hekimler ve bilginler yetiştiren bir aileye mensuptu (4).

Sabuncuoğlu'nun düzenli bir eğitim görüp görmediği hakkında kesin bilgi yoktur. Belki de devrinin ilk (veya orta) okulunu bitirmiş, 17 yaşından itibaren

RESİM 1a • Amasya, Yeşilirmak'ın sol tarafı. (Bozoklu Şakir'in eserinden değiştirilerek İlter Uzel kompozisyonu).

ren zamanın geleneklerine göre usta çırak usulüyle tabiliğe başlamıştır.

Bu durum onun medrese eğitimi yapmadığı görüşünü kuvvetlendirmekteyse de Cerrâhiyyetü'l Hâniyye'de "biz çok oğlancıklar gördük kim okulda böyle yaparlardı" sözü onun bir okul yaşamı olduğunu kanıtlar (5). Sabuncuoğlu'nun eğitim çağında, Amasya

RESİM 1b • Amasya Yeşilirmak'ın sağ tarafı. Sabuncuoğlu'nun 14 yıl çalıştığı Darüşşifa ayakta-
dır ve Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Müzesi olarak ziyarete açıktır. (Bozoklu Şakir'in eserinden değiştirilerek İlter Uzel kompozisyonu)...

RESİM 2 • Sabuncuoğlu'nun çizimiyle Fatih Millet nüshasından derlenmiş hekimin dikkat ve özenini anımsatan dokuz ayrıntı.

Darüşşifasının ünlü hekimlerinden Nahcivani'den tıp öğrendiği sanılmaktadır (2).

Cerrâhiyyetü'l - Hâniyye'deki:

"... amma ol nesnelere kim biz istifade idinüb ahval-i kudemaya tettebbu idüb çok kitablara okumaklığıyla bu sınaatın esrarına vakıf olup bu fennun dakik amellerinin tecribesine mülterim olub..." sözleri onun usta-çırak usulüyle öğrendiği tıp bilgisini okuduğu kitaplar ve yaptığı gözlemlerle derinleştirdiğinin kanıtıdır (2). Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun hayatıyla ilgili diğer bilgileri yazdığı kitaplarında verdiği bilgilerden öğreniyoruz:

- Amasya Darüşşifasında on dört yıl hekimlik yapmış ve öğrenci yetiştirmiştir. Hastane hekimliğinden ve öğrenci yetiştirmiş olmaktan eserlerinde övünçle söz eder (3).
- Anadolu'da mesleki geziler yapmış mesela Candaroğlu İsfendiyar Bey (1385-1440) zamanında Kastamonu'ya gitmiştir: "Kastamonu'da iken, İsfendiyar Bey zamanında. Saray da bir nakkaş vardı. Bir gece boza içip yatmış, ertesi sağ eli rase (tremor) olmuş..." (3) Sözleri onun Kastamonu'ya hekimlik amacıyla gittiğini gösterir.

- Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'yi sunmak için İstanbul'a gitmiş, dönüşünde Bolu, Gerede ve Tosya'ya uğramıştır (3). İstanbul'da:

"Olgun ve erdemli hükümdarın katında bilim dışında geçerli şey yoktur" diye övgüyle söz ettiği Fatih Sultan Mehmet'ten (1451-1481) beklediği ilgiyi görüp görmediği hakkında eserlerinde fazla bir şey söylemiyorsa da Ünver, onun Sultandan- belki de çevresinin etkisiyle- gereken ilgiyi görmediği kanısındadır. Zaten bunu kendisi de son eseri olan Mücerreb-Nâme'de "Padişah katında umduğunu bulamadığını" kibarca dile getirmiştir (3).

Sabuncuoğlu'nun iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Kılıçoğlu, Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'deki "...ona Yunanca Bayram derler" cümlesine dayanarak Yunanca'yı bildiğini öne sürmüştür (5). Oysa aynı ifadeler Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'nin ana kaynağı Ebulkasım'ın (936-1013) et-Tasrif (1006) eserinde de vardır. Bunun yerine başka bir kanıt, Mücerreb-Nâme'deki "... ben bu bilgiyi Yunanca bir kitaptan aldım ..." sözleri, onun bu dili bildiğine kanıt olabilir. Bilindiği gibi Sabuncuoğlu'nun yaşadığı dönemde Amasya'da Türk çoğunluk dışında Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler mevcuttu ve eserlerindeki kayıtlara göre Sabuncuoğlu onların da tedavisiyle meşgul olmuştur.

Son eseri olan Mücerreb-Nâme'yi 85 yaşında iken yazdığına göre 1468'den sonra ölmüştür. Mezarı kayıptır.

Görüldüğü gibi Sabuncuoğlu'nun o dönemde moda olan tüm bilimlerle ve sanatla uğraşmak yerine tamamen hekimlik sınırları içinde kalan, hasta tedavisi, öğrenci yetiştirme ve yayın yapmaktan ibaret olan bir yaşantısı olmuştur.

ŞEREFEDDİN SABUNCUOĞLU'NUN ESERLERİ

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun üç tıbbi eseri bilinmektedir:

SABUNCUOĞLU'NUN FARMAKOLOJİK ESERİ: AKRABADİN ÇEVİRİSİ

Sözlük anlamı "Farmakope" olan Akrabadin, ilaç hazırlanması, o dönemde tıpta hastalık patogenezi açıklayan "Ahlat-ı Erba'a = Dört Humor Teorisi" kapsamına giren basit ilaçlar, kompoze ilaçlar, macunlar, tabletler, tozlar, şuruplar, jel'ler, gargaralar, yağlar ve merhemlerin yapıları ve kullanıldığı yerler... gibi

konuları içermektedir. Eser, II.Bayezid'in (1481-1512) Amasya Valiliği sırasında özel hekimi Şeyh Mehmed bin Ahmed Mutetabbib el-Mardini'nin ricası üzerine 1444 yılında Farsça'dan çevrilmiştir. Sabuncuoğlu o zamana kadar bilinen bütün Akraadinleri tarayarak Zeyneddin bin Cürcani'nin (ölm.1136) Farsça kaleme alınmış ve İbni Sina'nın Kanun'u düzeyinde kapsamlı bir eser olan Zahire-i Harzemşahi'nin son bölümü olan Akraadin'i seçmiş ve onu tercüme etmiştir.

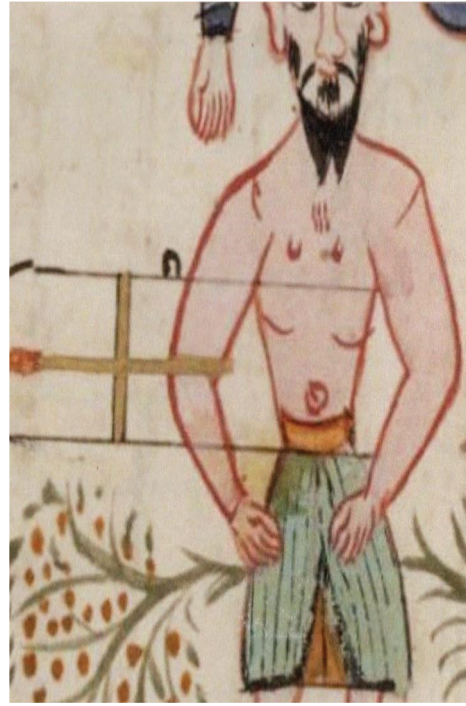
Aslı 31 bölüm olan bu esere, kendisi de iki bölüm eklemiş ve 33 bölüm halinde hazırlamıştır. Ayrıca bunun yanında Sabuncuoğlu, çeviride eklediği ilaçların etki sürelerini ve formüllere giren maddelerin miktarlarını (dozaj) da vermiştir. Eklenen 33. Bölümde ise Arapça-Farsça-Türkçe bir sözlük yer almaktadır. Akraadin'in Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kit.No: 3536... gibi kopyaları bilinmektedir (6).

SABUNCUOĞLU'NUN CERRAHİ ESERİ: CERRÂHIYYETÜ'L-HÂNIYYE

Sabuncuoğlu'nun en tanınmış eseridir. 11. yüzyılda yaşamış ünlü Endülüslü İslam hekimi Ebulkasım Zehravî'nin (936-1013) et-Tasrif adındaki Arapça ansiklopedik eserinin cerrahiye ayrılan son bölümü esas alınarak hazırlanmıştır. İçinde cerrahi girişim resmi (medikal illüstrasyon) bulunmayan bu yapıtı Sabuncuoğlu sistematik resimli bir cerrahi eser haline koymuş, kişisel gözlemlerini de katarak zenginleştirmiş ve adeta orijinal bir yapıt haline getirmiştir. Bu yönüyle Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye, İslam aleminin öğretim amaçlı resim (medikal illüstrasyon) içeren tek tıp eseridir. Bilinen üç kopyasının özellikleri ve içindekiler ayrıntılı olarak aşağıda verilmiştir.

a. Fatih Millet Kütüphanesi Nüshası (FM)

Kılıçoğlu Sabuncuoğlu'nun bu nüshayı yanında alıkoymak için hazırladığı kanısındadır (5). İstanbul'da Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri kitapları arasında (No:79)'da kayıtlıdır. Kitapsever Ali Emiri Efendi (1857-1924) tarafından bulunarak Fatih Millet Kütüphanesine bağışlanmıştır (7,8). Bu nüshanın yazım tarihi 1465, yazım yeri Amasya'dır ve Sabuncuoğlu'nun el yazısı iledir. Birçok bölümün (fasıl) sonunda cerrahi müdahaleyi açıklayan resimler, metin içinde alet ve girişim resimleri vardır (8). Ancak aynı cerrahi müdahale için yapılan resimlerde aşağıda değineceğimiz ikinci saray nüshasından farklılıklar vardır.

RESİM 3 • Kan alma (Hacamat) (Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye Paris nüshası s. 165a).

RESİM 4 • Sulu Uyuz'un dağlama yöntemiyle tedavisi (Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye, Paris nüshası s.51b).

RESİM 5 • Üstte: cam vantuz, altta: sülük çekme (Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye, Paris nüshası s.166a).

b. Paris Nüshası (BN)

Saray nüshasıdır. Paris Bibliotheque National'de saklanmaktadır (Suppl. Turc. No:693). Eser, Aralık 1869 da Meclis-i Tanzimat azasından Yasincizade Mehmet İlmi Efendi (?) tarafından "Tabip Mösyo Bergeron"a hediye edilmiş (!) ve o da 9 Haziran 1871'de o zamanki adı Bibliotheque Impérial olan Bibliotheque National'e vermiştir.

Bilindiği gibi 1869 yılı, Fransız İmparatoriçesi Eugeni'nin Süveyş Kanalının açılışına katıldıktan

sonra Sultan Abdülaziz (1856-1876) tarafından Beylerbeyi Sarayında ağırlandığı yıldır. Dr.Bergeron'un İmparatoriçeyle gelen heyete dahil olup olmadığı bilinmemektedir. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye ile ilgili bir araştırma yapan Huard ve Grmek, Fransız hekimi Bergeron'un eseri nasıl hediye aldığı ve nasıl Bibliotheque National'a malettiği hakkında hiçbir kayıt bulunmadığını söylemektedirler (9). Hatta adı biyografik kayıtlarda Parisli Doktor Etienne Jules Bergeron (1817-1900) olarak geçen bu hekimin ölümünden sonra yazılanlarda da ne Türkiye, ne de Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye ile ilgisini konu eden bir satır yoktur.

Acaba Doktor Bergeron eserin kıymetini fark edemediğinden üzerinde durmaya gerek mi görmedi? Grmek ve Huard'ın öğretim üyesi niteliği de bulunan Bergeron'un bu konuda hiçbir şey yazmadığını bildirmeleri buna bir delil olabilir (9). Çeşitli konularda en küçük ayrıntıyı bile kağıda geçiren Fransız araştırmacılarının bu eseri gözden kaçırmaları, onun uzun süre meçhul kalması, ancak Süheyl Ünver'in 1931'de kitabın İstanbul'da bulunan öteki nüshasını tanıttıktan sonra üzerinde durulmaya başlanması da değerinin geç anlaşıldığını göstermektedir. Fakat 1936'da yayınlanan Laignel Lavastin'in Histoire de la Médecine de Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'nin resimleri yer almış ve bundan sonra batı dillerinde yazılan hemen bütün tıp tarihi kitaplarında Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'ye yer verilmiştir (10).

Bu arada Bibliotheque Nationaldeki Türkçe yazmaların kataloğunu hazırlayan Emil Blochet hiçbir belge ve kanıt göstermeden Sabuncuoğlu'nun bu eseri "İran Mogolları zamanında yazılan resimli bir Zehravi tercümesini aktardığını" yazmıştır (11). Ancak bugüne kadar ne böyle bir Farsça nüsha ele geçmiş, ne de başka bir bibliyografik kayda rastlanmıştır. Bilimde "ilk"leri belirleme ve öncelik yarışının olduğu çağımızda özellikle İranlı araştırmacıların veya İslam tıp tarihiyle ilgilenenlerin böyle bir eseri -eğer varsa- 90 yıldır çoktan ortaya çıkarmaları gerekirdi. Oysa böyle bir durum yoktur. Ancak burada üzücü olan kopya-yapıştır yapan Batılı tıp tarihçilerinin Sabuncuoğlunu okuyup anlamadan bu kaydı bilinçsizce tekrarlamaları, daha da acı olan kimi Türk tıp tarihçilerinin de "Sabuncuoğlu'nun bu kitabı Farsça Zehravi tercümesinden aktardığını işittik" diyebilmeleleridir. Oysa ilerideki satırların onun nitelikleriyle bir "Anadolu Efsanesi" kişiliği taşıdığını apaçık ortaya koyacağı kanısındayız.

Bu nüshanın yazım tarihi Hicri 867/ M1465, yazım yeri Amasya'dır ve yazarın kendi el yazısıyladır (otograf). Fatih Sultan Mehmet'e armağan edilmiş olup baş ve son yaprakta bu nüshanın saraya girdi-

ğini gösteren II. Bayezid'in tuğralı vakıf mührü vardır. 205 varaktır. Birçok bölümün sonunda cerrahi girişimi açıklayan resimler, metin içinde de alet çizimleri vardır.

57 bölüm olan I. Kitapta (Fasıl) 54 tedavi ve ameliyat resmi; 7 alet ve 4 insizyon resmi vardır. 98 bölüm olan II. kitapta (Fasıl) 58 ameliyat ve tedavi resmi, 131 alet ve 10 müdahale resmi vardır. 36 bölüm olan III. kitapta (Fasıl) 24 resim ve alet resmi vardır. Bu resimler Fatih Millet nüshasından farklıdır.

Bu kopyanın üçüncü kitabından ((Bap) 16, 17, 18, 19, 21, 22 bölümleri (Fasıl) kaybolmuştur. Kaybolan bu bölümler İstanbul'daki Fatih Millet nüshasında mevcuttur.

c. İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Nüshası

Prof. Dr. Besim Ömer Akalın'ın (1862-1940) özel kitaplığında iken diğer kitaplarıyla beraber İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Kütüphanesine geçmiştir. (No:35)'de kayıtlıdır. Eksik bir kopyadır. Kopya edildiği tarih ve yazım yeri yazılmamış veya o sayfa kaybolmuştur. Fakat geç nüsha olması muhtemeldir.

d. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye ile İlgili ilk Çalışmalar

Eserin Türk kamuoyuna ilk tanıtımı Ali Canip Yöntem'in (1887-1967) 1927 yılında Hayat Mecmuasında Fatih Millet nüshasını tanıtmasıyla yapılmıştır (12,13). Bundan sonra tanıtıcı yayınlar ve monografiler hazırlanmıştır. Nihayet iki otograf kopyası üzerine çalışılarak karşılaştırmalı tıpkı basımı tarafımızdan hazırlanmış ve Türk Tarih Kurumunca 1993 yılında birinci, 2020 yılında ise ikinci baskısı yapılmıştır.

İlk defa eksiksiz, karşılaştırmalı metin ve tıpkı basımlı olarak iki cilt halinde hazırlanan bu çalışma yalnız tıp tarihçileri veya Eski Türk Dili Edebiyatçıları değil hekim yazarlar tarafından da ilgiyle karşılanmış; hakkında oftalmoloji, üroloji, göğüs cerrahisi, jinekoloji-obstetrik, kulak-burun-boğaz hastalıkları, pediatrik cerrahi, ortopedi, diş hekimliği, akupunktur gibi alanlarda ulusal ve uluslararası yayınlar yapılmıştır (14,19-30). Buna Amasya Darüşşifasının kuruluşunun 800.yıldönümü nedeniyle 15-18 Ekim 2008 tarihinde Amasya'da yapılan Uluslararası "Anadolu-Türk Darüşşifaları ve Sabuncuoğlu Kongresi"ne sunulan bildiriler de eklenebilir (31).

CERRÂHIYYETÜ'L-HÂNIYYE İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye ile ilgili tartışmalar eserin adı, resimleri, ana kaynağı et-Tasrif ile ilişkisi gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Hakkındaki tüm tereddütleri gidermek amacıyla bu konuları tekrar ele almayı ve başlıklar halinde bir nihai değerlendirme yapmayı uygun buluyoruz.

a. Zehravi'ye Atfedilen Türkçe Et-Tasrif Tercümeleri

Bugün için bilinen tek Türkçe et-Tasrif çevirisi Manisa İl Halk Kütüphanesi 1845 numarada kayıtlıdır. Bu tek nüshası bilinen yazmanın baş yaprağında "Zehravi ve İlm-i Cerrah" kaydı vardır. 15.yüzyıl Türkçesiyle yazılmış yazarı bilinmeyen bir et-Tasrif tercümesidir. Bu yazma tarafımızdan incelenip tanıtılmıştır (32). Bu yazımın incelenmesinden de görüleceği gibi bu tercüme Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'ye göre çok yüzeyseldir, systemsizdir, alet çizimleri muğlaktır, eksiktir, muhtemelen usta-çırak usulü yetişmiş mühtedi bir ordu cerrahi tarafından yapılmıştır.

b. Sabuncuoğlu Neden Et-Tasrif'in Sınıflandırmasını Kullandı?

Antik Mısırdan itibaren Antik Yunanda, Antik Roma ve Orta Çağ İslam tıp literatüründe hastalıklar hep "baştan-ayağa" = "de capite ad calcem" sıra ile yazılırdı. Sabuncuoğlu'nun ana kaynağı olan 10 yüzyıl Endülüs İslam yazarı ve cerrahi Ebulkasım Zehravi'nin et-Tasrif'inde de bu sınıflama aynen kullanılmıştır. Sabuncuoğlu da Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'yi, kaleme alırken (üç orijinal bölüm ve gözlemler hariç) et-Tasrif'teki bu sınıflandırmayı benimseyerek o kitabı âdeta "tercüme etmiştir". Bu davranışı iki nedenden dolayıdır ve aşağıda tekrar vurgulayacağımız gibi eseri sıradan bir tercüme çalışması olarak nitelendirmek bizce çok yanlıştır:

1. **Birinci neden** o zamanlar İslam dünyasında hatta Batı tıp literatüründe Fransız Guy de Chauliac'ın (1300-1363) Latince Chirurgicalia Magna'sı da dahil cerrahide et-Tasrif ayarında örnek alınacak başka sistematik bir eser zaten olmamasıdır (33).

2. **İkinci neden** Sabuncuoğlu Türkçeden başka dil bilmeyen ve başka dilde okuyamayan Anadolu halkının cerrahlarına kendi ana dillerinde bir cerrahi eser sunma gereği duymuş, zeki ve öngörülül bir tutumla mevcutlar arasında en mükemmelini seçmiş ve bu eseri ileri yaşında, olgunluk çağında yazmış olmasıdır.

Esasen Zehravi'nin otuz ciltlik eseri olan et-Tasrif ve bu ansiklopedik eserin son bölümü olan cerrahi de bütünüyle orijinal bir çalışma değildi. Çünkü o da 7. yüzyıl Bizans hekimi Paulus Aegineta'nın(625-690) kitabından (Epitome) ve sınıflamasından büyük ölçüde yararlanmıştı.(34) Fakat Zehravi, Paulus'un eserine alet resimleri, ve diğer eklemeleri yaparak et-Tasrif'in cerrahiye ayrılan ve çok popüler olan bu son 30. bölümünü ortaya çıkarmış, Sabuncuoğlu ise yaptığı pek çok ilavelerle onu daha da aşmış, geliştirmiş ve mükemmelleştirmiştir.

c. Cerrâhiyyetül-Hâniyye Resimleri ve Antik Batı Tıp Literatüründeki Diğer Resimli Cerrahi Eserler

Erken Dönem Batı cerrahi literatürü ve bu eserlerdeki illüstrasyonlar Pierre Huard ve Mirko Grmek tarafından araştırılmış, sonuçlar "Mille ans de Chirurgie en Occident: V-XV Siecles. Ed. Roger Dacosta 1966" eserinde ortaya konmuştur (35). Buna göre 12. yüzyıldan itibaren cerrahi müdahale resmi içeren Latince, Almanca, Fransızca, İngilizce ve Felemenkçe eserler mevcuttur. Bu resimlerin hiçbirinde Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'deki gibi sistematik düzenleme yoktur, hatta bunlardan bazıları tıbbi eser bile olmayıp dini eserlerdir. En çok resim içeren Fransızca Rogérin'de bile sistematik olmayan 35 illüstrasyon mevcuttur (35).

Sabuncuoğlu'nun bir üstünlüğü de kitabını hazırlarken benimsediği bu sistematik davranışdır. O "... suret-i üstadı ve şekl-i aleti ve suret-i alili musavver idüb şol yirlerde kim tasvir gerekdür yazdum ve şol yirlerde kim ehem değildi yazmadım" diyerek eseri bilinçli olarak resimlediğini söylemiştir. Ayrıca bu resimlerinde iki veya bazen de üç yardımcı ile ekip çalışmasını da somutlaştırmıştır. Çünkü o kitabını süslemek için değil, anlaşılır olması için resimlemiştir.

Sabuncuoğlu'nun başka bir üstünlüğünü de iki nüshanın karşılaştırıldığında görülecek olan resim farklarında, başka deyişle onun aşama gösterdiğinde aramak gerekir. Çünkü İstanbul'daki Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri kitapları arasındaki otograf nüshayı Kılıcoğlu'na göre Sabuncuoğlu kendi yanında alikoymak için kaleme almıştı (5). Aynı konu ile ilgili resimlerde iki nüshada sayı ve nitelik açısından farklılık vardır (12,13).

Paris nüshasındaki resimler şablonludur. Fatih Millet nüshasındaki bazı sayfalarda resim için hazırlanmış fakat boş bırakılmış yerler olduğu halde, Paris Bibliotheque National'deki nüshada Sabuncuoğlu'nun minyatürleri şablon kullanılarak, üstün

işçilikle ve ince bir fırçayla titiz olarak hazırladığını, hatta yer yer altın da kullandığını tespit ettik. Kısaca, eserin mükemmel saray nüshası İstanbul Fatih Millet nüshasına göre çok daha özenlidir.

d. Cerrâhiyyetül-Haniyye'nin Üç Kopyasından İki Otograf Nüshalardır

Yazma eserlerin bilimsel değerlendirilmesinde bizzat yazarının kendi kaleminden çıkması nedeniyle çok değerli olan müellif nüshaları, Türk-İslam tıp tarihinde bir elin parmaklarını geçmez. Antik Çağ'la ilgili Batı tıp literatüründe ise bildiğimiz kadarıyla-Hollandalı Jan Yperman (1280-1331) veya Fransız Guy de Chauliac (1300-1368) gibi erken dönem yazarları dahil hemen hiç birisinin müellif nüshası kopyalar elimizde yoktur (33). Zaten matbaanın icadından sonra artık kitaplar yazılarak çoğaltılmamış, hepsinin baskısı yapılmıştır. Oysa Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'nin mevcut üç kopyasından ikisi otograf, bizzat Sabuncuoğlu'nun kaleminden çıkmış "müellif hattı" nüshalardır.

e. Sabuncuoğlu'nun Ana Dilini Tercih

Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'nin anlatımı çok temiz bir 15. yüzyıl Anadolu Türkçesiyedir. O, "...bu kitabı türki yazdum, türki yazdugum şol ecilden oldı kim kavmi rum türki dilin söylerler, bu asrun cerrahları ekseri ümmilerdir, ohuyanları da türki kitaplar ohurlar" (2) diyerek neden ana dilinde yazdığına açıklık getirmiştir. Eser aynı zamanda Türkçenin bilim dili olarak gelişmesine katkı amacıyla yazılmış ve aynı zamanda titiz bir hattat olan hekimin kaleminden çıkmıştır. Türkçenin bilim dili olarak gelişmesine katkıları ilk defa 1956 yılında Vecihe Kılıcoğlu (Hatipoğlu)'nun (1917-1996) "Cerrahiye-i İlhaniye" eserinde ele alınmıştır (5). Kılıcoğlu'na göre eser, 15. yüzyıl Anadolu Türkçesinin referans yazmalarından başlıcası olarak kabul edilmektedir.

f. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye Kopyalarının Azlığının Nedeni

Yalnız Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'nin değil, başka İslam tıp literatüründe ve Batıda cerrahnamelerin fazla yazılmaması iki nedene bağlanabilir:

1. Birinci neden, tüm dünyada cerrahinin gelişmesini geciktiren üç majör faktör olan ameliyat sırasında ve sonrasında yaşanan ağrı, kanama ve enfeksiyon sorunlarının giderilmesinin gecikmesidir. Bu üç ana sorunun ortadan kaldırılması ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında; anestezinin keşfi, hemostatik penslerin geliştirilmesi, mikroorganizmalar dünyasının

tanınması ve cerrahide önce antisepsi sonra asepsi anlayışının benimsenmesi ile mümkün olabilmıştır. İşte cerrahinin bu majör problemleri veya riskleri nedeniyle hekimler ve hekim-yazarlar cerrahiden genellikle uzak durmuşlardır. Bu nedenle İslam tıp literatüründe de medikal tedaviye yer veren yüzlerce eser olduğu halde cerrahi tedaviye yönelik cerrahnameler çok azdır.

2. İkinci neden ise Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'nin yazıldığı dönemde hakkettiği ilgiyi görememiş; büyük olasılıkla görmesinin engellenmiş olmasıdır. Sabuncuoğlu son eseri olan Mücerreb-Nâme'de Amasya'dan İstanbul'a "padişah kapısındaki maslahatını görmek için" gelip Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'yi Fatih'e sunduğunu kaydeder. Sultanın çevresindeki hekim zincirinin oluşturduğu bariyer büyük ihtimalle onu "bir taşralı hekim" olarak düşünmüş; ekibe katılır kuşkusıyla padişaha yaklaştırmamış; muhtemelen huzura kabul edilmemiştir ki o bu hususu son eseri Mücerreb-Nâme'de nazik bir üslupla vurgulamaktadır. Bununla birlikte baş ve son sayfalarında II. Bayezid'in vakıf mührü olduğuna göre kitap saraya girmiş, 1869 da saraydan bir şekilde çıkarılarak (!) yukarıda değindiğimiz Mösyö Berjuvan (?) adında bir Fransız doktora Meclis-i Tanzimat Azası İlmî Efendi (?) tarafından armağan edilmiş (!), o da şimdiki adı Bibliotheque National olan Bibliotheque Impériale'e 1871 yılında vermiştir (9).

g. 83 Yaşındaki Saygıdeğer Üstad Cerrah-Hekimin İntihal Yapması İddiası

Aşağıda değineceğimiz nedenle yazarın eseri yazdığı dönemdeki yaşının bilinmesinin önem taşıdığına inanıyoruz. Sabuncuoğlu Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'yi 83 yaşında iken (870 H / 1465 M) yılında yazmıştır (on yedi yaşından heşt-ad üç yaşa değin, BN, 166a, FM, 158b). Dolayısıyla kitap onun olgunluk çağının eseridir. Zaten son eseri olan Mücerreb-Nâme'yi 85 yaşında iken (873 H / 1468 M)' de yazdığını "... ömrüm heşt - ad' ü penç olmuşdu" diyerek vurgular (2,3).

Bazı yazarlar, Sabuncuoğlu'nun Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'yi kaleme alırken et-Tasrif'ten yararlandığını, fakat onun tercümesinden ibaret olmadığını ve eserin pek çok orijinalitesi olduğunu iddia etmemizi yanlış yorumlayarak Sabuncuoğlu'na intihal yakıştırdığımızı sanmışlardır. Eserlerindeki otobiyografisinden onun 17 yaşından itibaren Amasya darüşşifasında hekimlik yapmaya başladığını öğreniyoruz. 83 yaşında yazdığı Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'ye gelinceye kadar tam 66 yıl tıp ve cerrahi ile uğraşmış, hasta tedavi etmiş, bu arada Orta Çağ İslam Tıbbının referans kitaplarından Zeyneddin bin İsmail Cürcani'nin

Zâhire-i Harzemşâhi'sinin farmakopesini (Akrabazin) (850 H / 1446 M) yılında Farsçadan Türkçeye çevirmişti. Öyleyse bu eseri Farsçadan Türkçeye çevirdiğini ön sözünde açıkça beyan eden, üstelik eserin sonuna bir de sözlük ilave eden Sabuncuoğlu neden Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'de böyle bir beyanda bulunmadı. Çünkü bizce büyük ihtimalle 65 yıllık meslek yaşamının önemli bir bölümünde bu cerrahi eseri hep bir başucu kitabı olarak yanında bulundurdu. Tanıda ve tedavilerde ondan yararlandı, hatta giderek tamamını ezberledi, hafızasına kazıdı. Sayısız cerrahi müdahaleyi bu eser yardımıyla yaptı, bir yandan da onun doğru bilgilerinden yararlanırken, Zehravi'de gördüğü yanlışları ve eksikleri de tespit etti. Kitabını kaleme alırken birçok yere kendi kişisel gözlem ve önerilerini "müellifi-i kitab Şerefeddin eydür" diyerek belirtti, ayrıca esere üç yeni bölüm ile günümüzde yayımlanan yerli-yabancı tıp tarihi kitaplarının hemen hepsinde bir herhangi bir vesile ile yer verilen 138 minyatür tarzında tıbbi illüstrasyon ile 11'i kendi buluşu olan 168 alet çizimi ekledi. Çok açık deyişle bu eseriyle et-Tasrif'in önüne geçti ve onu aştı.

83 yaşındaki şöhretli ve saygıdeğer bir hekim neden intihal yapsın ki? Buna ihtiyacı olmayacağı açıktır, o kadar açıktır ki son eseri olan Mücerreb-Nâme'yi, Amasya'nın bilim ve kültür çevresinin ricası üzerine yazmıştı, fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi o dönemde hem İslam bilim dünyasında hem de Batıda örnek alınabilecek başka nitelikli eser zaten yoktu.

Kaldı ki, diğer çok önemli bir husus da eseri çoğu okur-yazarlığı kıt olan ve Türkçeden başka dil bilmeyen Anadolu cerrahlar için kaleme aldığını ön sözünde açıkça belirtmesidir. Onlara duyduğu mesleki sevgi ve etik tutumu böyle mükemmel bir eser ortaya koyarak göstermiş olmasını takdirle karşılamak gerekirken, ilk defa 1949 da Fransızca olarak yayımlanan Osmanlı Türklerinde İlim yazarı Adnan Adıvar da dahil olmak üzere et-Tasrif'i "satır satır, aynen" çevirdiğini öne sürerek onu küçümsemeye kalkan bazı yazarlar, eserinin içeriğini, yazım amacını ve üstünlüklerini kavrayamayan ve yüzeysel araştırmalarla yetinenlerdir (37). Kaldı ki Sabuncuoğlu Zehravi'den yer yer "eş-Şeyhü's-Zehravi" olarak söz eder ve Endülüs İslam hekimlerini de yeri geldikçe "etubba-yı enülüs" olarak anar ve kitabında onlara yer verir.

h. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye Bir Başyapıttır

Bu konuda yaklaşık yarım yüzyıldır Antik Çağ cerrahisine odaklanan ve tıp tarihi ile ilgilenen bir araştırmacı olarak, Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye eserinin dünya bilim ve kültür tarihinin başyapıtlardan birisi olduğunda ısrar ediyorum.

CERRAHİYETÜ'L-HANİYYE'NİN BÖLÜMLERİ

Cerrahiyetü'l-Haniye üç kitaptan oluşur. I. Kitap (fasıl) (57) bölümdür (bab). II.Kitap (fasıl) (98) bölümdür(bab). III.Kitap(fasıl) (35) bölümdür(bab). Bu kitaplar içinde (bab) yer alan bölümler (fasıl) (Tablo I, Tablo II ve Tablo III)'de gösterilmiştir.

Bölümler verilirken Paris kopyasının (P) varak numarası veya çok az olarak Fatih Millet nüshası da yer alır. Burada (a) recto, (b) verso; (M) Millet kopyası için de varak numarası (a) recto,(b) verso'yu gösterir.

Tablo I.: Koterizasyon (dağlama) Yöntemleri	
1. Baştta rutubet ve soğuk humorların üstünlüğünden olan ağrılar için dağlama yapılması, P16a -17a	30. Dalak hastalığının dağlanması, P34a-34b
2. Kronik baş ağrılarında dağlama, P17a-17b	31. Hidropsis'de dağlama, P34b-35a
3. Akut migren'de dağlama, P18a-18b	32. Ayakta ödemin dağlanması, P35a-35b
4. Kronik migren'de dağlama, P19a-19b	33. Diarrhea'de dağlama, P35b-36a
5. Soğuk humor üstünlüğünden olan kulak ağrılarında dağlama, P20a	34. Hemorroid'in dağlanması, P36a-36b
6. Yüz felcinde dağlama, P20a-P20b	35. Verru'de dağlama, P37a
7. Paraliz jeneral ve apopleksi'de dağlama, P21a	36. Anal fissürün dağlanması, P37a-37b
8. Letarji'de (balgam humoru üstünlüğünden olan unutkanlık) dağlama, P21b	37. Böbrek hastalıklarında dağlama, P38a
9. Felçler ve beden gevşekliğinde dağlama, P22a	38. Vesikal gevşeme ve idrar inkontinansı'nda dağlama, P38a-38b
10. Epilepsi'de dağlama, Hemipleji'de dağlama, P22b	39. Uterus'un rutubet ve soğuk üstünlüğünden olan hastalığında dağlama, P23a
11. Depresyon'da dağlama, P23a	40. Kalça çıkığında dağlama, P39a-39b
12. Katarakt veya hypopion'un dağlanması, P23b	41. Siyatikte dağlama, P39b-42b
13. Kronik göz yaşarmasında dağlama, P24a-24b	42. Sırt ağrısının dağlanması, P42b
14. Ozena'da dağlama, P24b	43. Gibbosité'de dağlama, P42b-43a
15. Ptozis'de dağlama, P24b-25a	44. Gut ve artrit'de dağlama, P43a-43b
16. Kirpik eğilmesinin dağlanması, P26a-26b	45. Herni'de dağlama, P43b-45a
17. Lakrimal fistül'ün dağlanması, P26b-27a	46. Mafsalları yırtılmasında dağlama, P45a-45b
18. Dudak fistürleri'nin dağlanması, P27b-28a	47. Lepra'da dağlama, P46a-46b
19. Ağız içi fistülü'nün dağlanması, P27b-28a	48. Parestezi ve parezi'de dağlama, P46b-47a
20. Periodontal hastalıklı diş etinin dağlanması, P27a-28b	49. Vitiligo'da dağlama, P47a-47b
21. Diş ağrısında dağlama, P28b-29a	50. Kanserde dağlama, P47b-48a
22. Skrofül'ün dağlanması, P29b	51. Absede dağlama, P48a-48b
23. Dispne ve afoni'nin dağlanması, P29b-30a	52. Gangrende dağlama, P48b-49a
24. Akciğer hastalığında ve öksürükte dağlama, P30a-30b	53. Kallus ve verrü'nün dağlanması, P40a-49b
25. Rutubet ve soğuk humorların üstünlüğünden olan humerus çıkığının dağlanması, P30b-31a	54. Ürperme, titremede dağlama, P50a
26. Mide hastalığında dağlama, P31b-32a	55. Furonkül'ün dağlanması, P50a-50b, P50b-51a
27. Rutubet ve soğuk humorların üstünlüğünden olan karaciğer hastalığının dağlanması, P32a-32b	56. Arteriyel kanamanın dağlanması,
28. Karaciğer absesini çökmek için dağlama, P32b-33a	57. Ekzemannın dağlanması, P51b
29. Plörezi'de dağlama, P33a-33b	(57. bölüm Ebulkasım'ın et-Tasrif eserinde yoktur. Sabuncuoğlu tarafından yazılmıştır)

Tablo II.: Cerrahati yarma, Deşme ve Yara Bakım Yöntemleri	
1. Çocukların başındaki likidin boşaltılması (Hidrocefali'nin tedavisi), P52b	50. Sinir burulmasından olan şişlerin tedavisi, P90b-91a
2. Retro-oriküler flebotomi (?) P52b-53b	51. Karın derisindeki mantarimsı bütümlerin (?) tedavisi, P91a-91b
3. Temporal arter insizyonu, P54a-55a	52. Ombikal herni tedavisi, P91b-03a
4. Damarlardan göze inen sıcak humor'un tedavisi,	53. Kanser tedavisi, P93a-93b
5. Baştan göze inen sıcak humor'un tedavisi, P56a-56b	54. Abdominal parasentez, P93b-95a
6. Kulaktan yabancı cismin çıkarılması, P57a-59a	55. Hipospadias, epispadias ve external mea darlığı tedavisi, P95a-96a
7. Kulak yolu obstrüksiyonu tedavisi, P59a-59b	56. Glans ve preputteki hiton (?) veya peniste yapışıklığın tedavisi, P96a-97a
8. Göz kapağındaki bütümlerin tedavisi, P59b-60a	57. Çocukları şümet etmek, P97a-98a
9. Epikantus tedavisi, P60a-60b	58. Üriner retansiyon tedavisi, P98a-99a
10. Gözde ankiste fibro-adipöz tümör'ün tedavisi, P61a-61b	59. Vesikal lavaj aleti ve tedavisi, P99a-100a
11. Göz kapağını kesip dikmek, M57b-59a	60. Litotripsi ve mesaneden taşın çıkarılması, P100a-102b
12. Kirpik dikmek, P62a-62b	61. Kadınlarda olan taşın çıkarılması, P102b-103b
13. Üst göz kapağı kısıklığı tedavisi, P62b	62. Hidroselin insizyonu, P103b-105b
14. Alt göz kapağı kısıklığı tedavisi, P62b-63a	63. Yumuşak doku fitkım yarmak, P105b-106b
15. Kapak göze yapıştırsa tedavisi, P63a-63b	64. Varikosel tedavisi, P106b-107a 65
16. Pterygium tedavisi, P63b-64a	65. İntestinal herni'nin tedavisi, P107a-108b
17. Konjunktivada kemozisin tedavisi, P64b-65a	66. Pnömetesel tedavisi, P108b-109a
18. Panikül tedavisi, P65a-65b	67. İnguinal herni tedavisi, P109a-109b
19. Burundaki vejetasyon'un tedavisi, P65b-66b	68. Hidrozel tedavisi, P109b-110a
20. Eksofalminin tedavisi, P66b-67a	69. Kastrasyon veya emaskülasyonu, P110a,
21. Stafilmannın tedavisi, P67a-67b	70. Hemafraditizm tedavisi, P110b
22. Gözde hyopion tedavisi, P68a	71. Kadınlarda klitoris'in kesilmesi, P110b-111a
23. Katarakt (?) tedavisi, P68a-69b	72. Vajinası kapalı veya atrezik olanların tedavisi P111a-112a
24. Burun polipinin tedavisi, P69b-70b	73. Vulva kondilomunun tedavisi, P111a-112a
25. Burun siğillerinin kesilmesi, P70b-71a	74. Vajinadaki fibroid dokunun eksizyonu, P112b-113b
26. Kulak, burun ve dudak yaralarının dikmek, P71a-71b	75. Doğum yaptırmak, P113b-116a
27. Dudaktan tümör çıkarılması, P71b-72a	76. Ölü fetus'un çıkarılması, P116a-117b
28. Hipertrofik diş etinin kesilmesi, P72a-72b	77. Ana rahminde ölen çocuğu çıkarmak, P118a-119b
29. Diş taşlarının kazınması, P72b-73a	78. Plasantanın çıkartılması, P119b-120b
30. Diş çekimi, P73a-73b	79. Konjenital amüs atrezisinin tedavisi, P120b-122b
31. Artı (Stürtümerer) diş çekimi, P74b	80. Anal fissür tedavisi, P121b-122b
32. Sallanan dişlerin ligatürle bağlanması, P75a-75b	81. Kanamalı hemorroidin bağlanması ve ekstirpasyonu, P123a-123b
33. Kısa dil frenilununun kesilmesi, P75b-76a	82. Kallus ve kuru veruların tedavisi, P123b-125a
34. Kısa dil frenilununun kesilmesi, P75b-76a	83. Lavmanda kullanılan aletler, P125a-126b
35. Ranula eksizyonu, P76a-76b	84. Cerrahatleri kurutucu ilaçlar, P126b-130a
36. Dil ve boğaz şişi tedavisi, P76b-77a	85. Karın derisi ve bağırsak yaralarının dikilmesi, P130a-134b
37. Uvula şişini kesmek, P77a-78a	86. Nasır ve eski cerrahatın ilacı, P134b-138a
38. Boğaza kaçan kemik veya yabancı cismin çıkartılması, P79a-79b	87. El ve ayak amptütasyonu, tekniği, P138b-139a
39. Şişlerin insizyonu, ve eksizyonu, P79b-80b	88. Derin stürütasyonlar ve fistüllerin tedavisi, P139a-142a
40. Şişlerin perforasyonu ve eksizyonu, P80b-82a	89. Stürütümerer pamakların amptütasyonu ve sindaktili'de interdigital yapışıklığın tedavisi, P142a-143b
41. Baştta olan şişlerin yanılması, P82a-82b	90. Varis tedavisi, P143a-145a
42. Boyundaki skrofül'ün yanılması, P82a-83b	91. İnkmedeni'nin tedavisi P145a-145b
43. Larinks şişinin yanılması, P84a-85a,	92. Deri altı kurduunun tedavisi, P146a-145b
44. Boğaz şişinin (guat) yanılması, P85a-86a	93. Ürperme tedavisi, P146b-147a,
45. Ulların insizyon ve eksizyon tekniği, P85b-86b	94. Ok çıkarma tekniği, P147a-151b
46. İnsizyon ve eksizyon aletlerinin resimleri, 87b-88b	95. Kan alacak damarlar (Flebotomi), P151b-160a
47. İnekomasti tedavisi, P88b-89a	96. Hacamat etmek, P160b-165a
48. Koltuk altı abselerinin tedavisi, P89a-89b	97. Stülük çekme, P165a-166a
49. Arter veya vena iltihabına bağlı abselerin tedavisi, P89b-90b	98. Herpes circiné'nin (?) (Kızıl demregü) tedavisi P166a-166b
(98. Bölüm, Ebulkasım'ın et-Tasrif eserinde yoktur. Sabuncuoğlu tarafından yazılmıştır.)	

Tablo III: Kırık-Çıkıklar, Tedavileri ve Farmakope	
1. Kemik kırıklarının tedavisi,P168a-172a	19. Enfekte kırıkların tedavisi,M179b-181a
2. Baş kemiği kırıklarının tedavisi,P172a-176a	20. Kırıkta kallus teşekkülü,M181a-181b
3. Burun kemiği kırığının tedavisi,P176a-176b	21. Kırık kaydıktan sonraki atrofimin tedavisi,M181b-182a
4. Alt çene kırığının tedavisi,P176b-178a	22. Yanlış kaynamanın tedavisi,P189b
5. Klavikula kırığının tedavisi,P178a-179b	23. Çıkıkların tedavisi,P189a-189b
6. Scapula kırığının tedavisi,P179a-180a	24. Alt çene lüksasyonunun reduksiyonu,P189b-190a
7. Sternum kemiği kırığının tedavisi,P180a-181a	25. Köprücük kemiği ve humerus başı çıkığının reduksiyonu,P190b
8. Kot kırığının tedavisi,P181a-181b	26. Omuz lüksasyonunun reduksiyonu,P191b-194a
9. Vertebra kırığının tedavisi,P182a-183a	27. Dirsek çıkığının tedavisi,P194a-195a
10. Akromion kırığının tedavisi,P183a	28. El, ayak çıkığının tedavisi,P195a-195b
11. Humerus kırığının tedavisi,P183b-185a	29. Parmak çıkığının tedavisi,P195b
12. Kol kemikleri kırığı reduksiyonu,P185a-185b	30. Vertebral kolon lüksasyonu tedavisi,P195b-197b
13. El ve parmak kemiklerinin reduksiyonu,P186b-187a	31. Trokanter çıkığının tedavisi,P197b-199b
14. Femur kırığının tedavisi,P187a-188a	32. Diz çıkığı reduksiyonu,P199b-200a
15. Diz eklemi kırığının tedavisi,P188a	33. Topuk çıkığı reduksiyonu,P200b-201a
16. Tibia (?) Fibula (?) (baldır, incik kemiği) kırığının tedavisi,M177b-178b	34. Ayak parmakları çıkığının tedavisi,P201a-201b
17. Ayak ve ayak parmakları kırığının tedavisi,M178b-179a	35. Enfekte olan veya kırıkla beraber olan çıkıkların tedavisi,P202a
18.Kadınlarda ferc ve kasık kemiği (pelvis) erkeklerde penis kırığının tedavisi,M179a-179b	36. Cerrahi tedavide kullanılan ilaçlarla ilgili farmakope, P202a-206b.
36. Bölüm Ebulkasım Zehravi'nin et- Tasrif eserinde yoktur. Sabuncuoğlu tarafından yazılmıştır.	

SABUNCUOĞLU'NUN GELENEKSEL TAMAMLAYICI VE FONKSİYONEL TIP YÖNÜNDEN ÖNEMLİ ESERİ

Mücerreb-Nâme

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun 1468 de yılında yazdığı telif eseridir ve ön sözünde Amasya'daki hekim çevresinin arzusuna uyarak kaleme aldığını belirtmiştir (12). Sabuncuoğlu'nun bu eseri diğerlerine göre daha tanınmış ve yayılmıştır.

Mücerreb-Nâme'de, yazarın hayvanlar ve insanlar üzerinde veya bizzat kendi üzerinde denediği ilaçların kullanılışı açıklanırken, bugünkü tıp literatüründeki olgu sunumlarına benzer ifadeler yer alır. Böylece Sabuncuoğlu hasta tedavisi sırasında başından geçen olayları naklederek ilaçların kullanılışı üzerindeki tereddütleri gidermeyi amaçlamış ve meslektaşlarına yol göstermiştir. Bu deneyini "tıryak" denilen içinde yirmiden fazla drog bulunan ve o dönemin tabiriyle "baştan ayağa her türlü hastalığa iyi gelen" bir ilacın tarifini verirken anlatmıştır.

RESİM 6 • Mücerreb-Nâme'nin yeni bulunan bir nadir nüshasındaki tıryak bölümü (s.1b.)

Deney kısaca şöyledir:

"Bir gün bir yılancı Sabuncuoğlu'na gelip zehirli bir yılancı olduğunu söyler ve getirir. Sabuncuoğlu sol elinin işaret parmağını bu yılana ısırır. Kendisi daha önce bu tıryaktan almış ayrıca ilacı parmağına da bağlamıştır. Yılanın zehiri ne parmağını şişirmiş ne de vücuduna zarar vermiştir."

Sabuncuoğlu'nun başka bir uygulaması da "bir Tatar Hoca da'dan gördüğünü" beyan ettiği Otohemoterapi'yi (hastanın kendi kanını alıp tekrar nak-

RESİM 7 • Sabuncuoğlu'nun eserlerinde tanımladığı hastaya kendi kanını nakletme (otohemoterapi) ve kullandığı akupunktur noktaları.

RESİM 8 • Sabuncuoğlu'nun hazırladığı tiryakın etkisini kanıtlamak amacıyla kendi üzerinde yaptığı yılan deneyi. (Mücerreb-Nâme'deki tanıma göre Dr. İlter Uzel kompozisyonu, İlter Uzel Tıp ve Diş Hekimliği Müzesi-Adana).

letme) hem Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'ye hem de Mücerreb-Nâme'ye yazmasıdır (2,3,38).

Görüldüğü gibi bu ilaç zehirlenmelere karşı bir antidottur.

RESİM 9 • Sabuncuoğlu'nun kendi hazırladığı tiryakın etkisini kanıtlamak için yaptığı hayvan deneyi (Mücerreb-Nâme'deki tanıma göre Dr. İlter Uzel kompozisyonu, İlter Uzel Tıp ve Diş Hekimliği Müzesi-Adana).

Sabuncuoğlu bu tiryakı Mücerreb-Nâme'de görülünü erdiği "Tiryak-ı Faruk" yerine de kullanmış ve aynı özellikleri taşıdığını ifade etmiştir.

Onun önemli deneyi bir hayvan deneyidir ve yine bu ilacın tarifi içinde anlatılmıştır:

"Bir gün zehirli bir yılanı olduğunu söyleyen bir yılançı gelmiş. Sabuncuoğlu gene o yılanı getirterek bir horozu yakalayıp bir butunun tüylerini yolarak yılanı üç kere ısırttırmış. Sonra hazırladığı tiryaktan horozu yutturmuş ve kümese salıvermiş. Daha sonra gelip horozu yutturmuş ve kümese salıvermiş. Daha sonra gelip horozu kontrol etmiş ve onun zehirlenmediğini görmüş. Ertesi gün horoz tamamen iyileşmiş."

Böylece hazırladığı ilacın etkisinden emin olarak onu eserine yazmış Bu deneyler Türk tıp tarihinin bilinen ilk deneysel tıp çalışmalarıdır. Mücerreb-Nâme tarafımızdan tıpkı basım ve çeviri yazılı olarak hazırlanmıştır (38). Eser 17 bölümdür.

Mücerreb-Name'deki Droglar

Mücerreb-Nâme nüshalarındaki formüllerde kullanılan droglar taranarak hazırlanan bu listede Sabuncuoğlu aynı drogun bazen Türkçe, bazen Arapça veya Farsça adlarını kullandığından aşağıdaki listeye bu droglar aynen aktarılmıştır. Bu nedenle tekrarlar vardır.

Tablo IV.: Mücerreb-Name'nin Bölümleri
1. Tiryaklar, (Antidotlar)
2. Macunlar,
3. Diarreikler ve toz ilaçlar,
4. Yakı ve yakı türü ilaçlar,
5. Astrenjan ilaçlar ve fumigasyon ilaçları,
6. Fitol ve Ovüller,
7. Şuruplar ve Gargaralar,
8. Göz hastalıklarında kullanılan ilaçlar,
9. Tablet ve Pastiller,
10. Cerahat giderici ilaçlar,
11. Merhemler, yağlar,
12. Lavmanlar,
13. Kusturucular,
14. Burun kanamasını dindirici ilaçlar,
15. Tabletler,
16. Ağız, boğaz, diş ve dudak ilaçları,
17. Suutlar (Enfiye) ve kuturlar (Kulak ilaçları)

Listede önce drogun Mücerreb-Nâme'de geçen adı yer alır. Parantez içinde Latincesi ile günümüzde kullanılan adı (veya adları) alfabe sırasıyla verilmiştir.

Yaklaşık olarak 375 bitkisel, 14 hayvansal ve 19 madensel drog saymış bulunmaktayız. Bitkisel drog-ların kökü, yaprağı, gövdesi, çiçeği, meyvesi veya tohumu kullanılmıştır.

Tablo V.: Mücerreb-Name'deki Droglar	
A	Bezr-i kutum =Pamuk tohumu
Afsentin (Artemisia abstrum, Acı pelin)	Bezr-i nil (Semen Ipomoeahederaceae,Mavi gece sefası tohumu)
Afyon (Papaver somniferum,Afyon)	Bezr-i reşa (Semen lapidium sativum,Adi su teresi,Tere)
Akakiya (Acacia, Akakya,Arap zamkı),	Bezr-i tere =Bezr-i reşa
Ak benc (Hyosyamus albus,Beyaz ban otu),	Birin k(Embelie ribes,Barank,Birink kabulü),
Ak fülül (Piperis album,Beyaz biber),	Bugday unu (Triticum vulgare,Bugday unu),
Akırkarha (Anacyclus pyrethum,Nezle otu),	Burçak unu (Vicia ervilia,Burçak),
Ak sandal (Santalum album,Beyaz sandal,Cinden ağacı),	Bure armeni (Natrii boras,Boraks),
Ak süsen (Lilium condium,Ak süsen,Beyaz zambak),	Bure hulv (Alumini sulphas,Alüminyum sülfat),
Amlac (Phyllanthus emblica,Emlaç),	Buyan dibi=Arki'l-sus (Radix Glycyrrhiza glabra, Meyan kökü),
Ancura (Urtica pilulifera,Isırğan otu, Encure),	C
Anison (Pimpinella anisum,Anason),	Co'da (Teucrium polium,Koyun yavşanı,Yer meşesi)
Anzarut (Sarcocolla, Anzarut, Göz otu),	Cavşir (Opopanax chironium,Cavşir otu,Oğlan aşısı),
Arki'l-süs (Radix Glycyrrhiza glabra,Meyan kökü),	Ceblahenk (Xanthiloxolon? Sarı ağaç?),
Arku's-safr = Maminan cini (Chelidonium majus,Kırlangıç otu,Maminan),	Cevz-i buvva=Besbase (Küçük hindistan cevizi),
Arpa unu (Hordeum vulgare,Arpa unu),	Cevz-i rumi (Fructus rugla regia,Ceviz),
Asarun (Asarun europeum, Asarun, Çoban düdüğü,Kedi otu)	Cintiyane (Gentiana lutea,Centiyane,Kuşat,Eşek turpu)
Asel (Mel,Bal),	Çubuk (Vitis vinifera,Asma çubuğu)
Asel-i ham = Ud-i hindi (Aloeexylon agollachum,Yalancı öd ağacı,Hind öd ağacı),	Cullar=Maverd (Gül suyu)
Asel-i musaffa (Mel depuratum,Süzme bal),	Cülнар (Flos Punica granatum,Nar çiçeği)
Asfur=Usfur (Cardamus tincturum,Asfur,Kuş yemi,Yalan safran),	Cünd-i bidester(Castoreum testis fibrinus (Kunduz taşığı)
Asl-i süs (Astragalus glycyphylas,Yabani meyan kökü),	Ç
Ayi ödü (Ursar sabura,Ayi ödü,Ayi safrası)	Çadır (Dorema ammoniacum,Çadır uşığı,Şak ağacı)
Ayva çekirdeği=Habbü's-sefercel (Semen cydonia vulgaris,Ayva çekirdeği),	Çam sakızı (Resine pinead orientalis,Çam ağacı reçinesi,sakızı)
B	Çeşmizac = Çörek otu
Babadya (Artemisia nobilis, Sarı papatya,Öküz gözü)	Çörek otu (Nigella sativa,Çörek otu,Karamuk, Şehmiz)
Babunç (Atremis tinctoria,Sarı papatya)	Çükündür (Beta vulgaris,Pancar)
Badem-i mukasser (Semen Prunus amygdalus,Soyulmuş badem çekirdeği)	D
Badranuçbua (Melissa officinalis, Melisa otu, Oğul, Faba, Bakla unu)	Darcını (Cinnamomum seylanicum,Tarçın,Seylan tarçını,Kurfa)
Balilac (Terminaliabellerica roxberry, Balilec, Belile, Mirobalan)	Dar-u ahmer (Sarglum vulgaris,Darı,Cavers)
Ban otu (Hyosyamus niger,Siyah ban otu,Benc)	Dar-i fülül (Piper longum,Biber)
Basalu'l-unsul (Scillamaritima,Ada soğanı,Ansel,Unsul,Yaban soğanı)	Dar-u hınna = Kına
Başmakçı girişi (Asphodelus aestivus,Ayakkabıcı zamkı)	Demü'l-ahveyn (Racema araco,İki kardeş kani,Karındaş ağacı)
Behmen(Stalice limonium,Kuduz otu,Kırmızı behmen)	Dühni'l-belesan = Belesan yağı
Belesanyağı(Camphora opobalsamum,Belesan ağacı,Mekke pelesengi,Balsam ağacı)	Dühni'l-kari (Pavonia arabica,Göz ağacı yağı)

Tablo V.: Mücerreb-Name'deki Droglar	
Bellut(Quercus ilex,Meşe,Palamut,Pernar,Sindan ağacı)	E
Benc-i kebir=Ban otu(Hyosyamus niger,Siyah ban otu,Benc)	Ebegümecci (Malva silvestris,Ebegümecci)
Benefşe(Viola odorata,menekşe,Benefşe)	Efriyun = Ferfiyun
Besbase(Myristica fragrans,Küçük hindistan cevizi),	Eftimon(Cuscuta epithimum,Kuskut,Cinsaçı,Şeytansaçı,Eftimon)
Bezr-i bassal(Semen alium cepa,Soğan tohumu)	Egir (Acorus clamus,Egir kökü)
Bezr-i benc=Ban otu tohumu,	Emlac = Amlac
Bezr-i cezer(Semen Daucus carota,Havuç tohumu)	Encure =Ancura
Bezr-i fiel(Semen Raphanus sativus,Ufak Turp tohumu)	Erik besi (Fructus prunus domestica,Erik pestili)
Bezr-i kardam = Kardamana	Esfidac (Plumbum carbonicum,Üstübeç)
Bezr-i kendene (Semen allium roceum,Kenden tohumu,Kurat,Küçük pırasa)	Esras (Asphodelus ramosus,Çiriş otu)
Bezr-i kerfis = Kereviz tohumu	Esved-i sımşim (Semen sesamum indicum, Susam, Güncid)
Emek unu (Farina panis,Ekmek unu)	Helilec kabulü (Terminalia chebula Kabulü helile)
Evelikün taşra (Rumex hydrolaptum,Labada)	Helyun (Herba asparagus,Kuşkonmaz,Halyun),
Eyari-i fikara (Sakız,safran,balsam ağacı,sünbül,kedi otu,yalancı tarçın,dar-ü fülül,azak ayrığı,sabr-i sokutri vb. gibi drog-lar bulunan formül)	Hınna = Kınna
Ezrak (Aqua distillata,Saf su)	Hıyar-ı şenber (Cassia fistula,Hıyarşenber)
F	Hıyar tohumu (Echinocystis lobata,Hıyar, Yabani hıyar)
Fersayun (Marrubium alysson,Ferasyun)	Horasani (Artemisiaantonium,Horasani, Vermut,Acı pelin)
Ferfiyun (Euphoria,Sütloğen,Ferbiyon,Şebrem),	Humus-u büyük = Nohut
Fetrasalyum (Herba athamanta macedonica,Makedonya maydanozu,Kamaşir) Fındık (Corylus colurna,Fındık)	Hurma (Phoenix dactylifera,Hurma)
Fıstık (Arachis hypogaea,Fıstık,Yer fıstığı)	Husyetü's-saleb = Buzidan
Füful (Fructus arecha catechu,Fufal ağacı,Hurma,Arek hurması)	I
Fuvve (Radix rubia tinctorium,Kök boya,Kızıl boya,Fuvve)	İrasa (Iris florentina,Su zanbağı,Floransa süseni)
Fülül-ü ebyaz =Ak fülül	İtrfal (Menyanthes trifoliata,Su yoncası,İtrfal)
Fülül-ü esved (Fructus piperis nigrum,Karabiber)	İ
Futeneç (Herba mentha plegium,Yarpuz,Avşan otu,Harbak)	İbrşim(Alyssum maritimum, Kozalık,yeşil ibri,Sahil,Kuduz otu)
G	İkli'l-melik (Melilotus officinalis, Kakule,Sarı yonca,Muflun,Koç boynuzu)
Garikon (Agaricus diliciousud,Polyporus officinalis, Garikon,Çayır mantarı)	İncir (Frutus ficus carica,İncir,Yemiş)
Gelenkübin = Terenkübin	İncir-i şami = İncir,Şam inciri
Gügercin b.ku (Columbea ficus,güvercin pislığı)	İncu (Margarita,İnci)
Güherçile (Kalii nitras,Güherçile,Potasyum nitrat)	İncubar kabı (Polyganum bistorta,Yılan otu,Kurt pençesi,Çıyanlık,Liflafa)
Gülbeşeker (Gül şeker karışımı)	İsmed (Stibium,Antimon,Sürme taşı, Sürme-i isfehane)
Gül yağı (Oleum rosa, gül yağı)	İt pahu (Canis fimus,Köpek pislığı)
Güncid=Esved-i sımşim(Susam)	J
H	İncar(Carbonas cupricus,Bakır çalığı,Bakır hidro karbonat)
Habbetü's-sevda = Çörek otu	Jüve(Hygrarium,Cıva)
Habbü'l-belesan = Belesan yağı	Jüvedür = Jüve
Habbü'l-gar (Laurus nobilis,Defne)	K
Habbü'l-nil =Bezr-i nil	Kabak tohumu (Semen Cucurbita pepo,Kabak çekirdeği)
Habbü's-sefercel (Semencydoniavulgaris,Ayva, Ayva çekirdeği)	Kablüssülük = Helezon,Sümüklü böcek
Habbü's zelâm (Cyperusesculantus,Abdülaziz, Şehvet otu)	Kabuli = Birink
Hacer-i ermeni (Alumini silicasi,Alüminyum silikat),	Kafur (Camphora,Kafur)

Tablo V.: Müccereb-Name'deki Droglar	
Hacılar kibriti = Kibrit	Kakene (Physalis alkekengi, Kakınc, Fener çiçeği, Gelin otu)
Halibi (Aster tripolium, Sahil asteri, Yıldız çiçeği)	Kakule = Hamame
Haliyetit (Ferula assa foetida Hilit, Şeytan b.ku, kasni)	Kalye = Deniz bitkilerinin yakılmasıyla elde edilen tuz, Soda)
Hamame (Amomum racemosum, Hamama)	Kanbil (Mallatus philippinensis; Kanbil otu, Kamale)
Harbak (Helleborus niger, Çöpleme, kış gülü, siyah boynuz otu),	Kantaryon (Centaurea cyanus, Kantaryon, Peygamber çiçeği)
Hardal-ı ebyaz (Sinapis alba, Beyaz hardal),	Kara boya (Acidum, Sülfrik asit),
Hardal tohumu = Hardal-ı ebyaz,	Kara haşhaş (Papaver somniferum, Kara haşhaş)
Harir-i ham (Bombyx crudus, Ham ipek),	Kara helile (Terminalia citrina, Kara helile)
Harnub (Ceratonia siliqua, Keçi boynuzu, Harnup)	Karanfil (Caryophyllus aromaticus, Karanfil ağacı)
Haşhaş = Afyon	Kara sakız = Zift Karpuz (Citrus vulgaris, Karpuz)
Hatmi (Althaea officinalis, Hatmi, gül hatmi)	Kardamana (Lagoecia cuminoides, Yabani kimyon, Karaviya)
Havlican (Alphina officinalis, Havlican, Galanga)	Karşarun =? Karşun (Othonna cheirifolia, Yılan başı, Karşun)
Hay-ı buvva (Amomum melequeta, Afrika kakulesi)	Kasni (Cichorium endivia, Kasni, Hindiba)
Hayufarikun (Hypericum perforatum, Sarı kantaryon, Mayası otu, Kılıç otu, Koyun kiran)	Kavızban suyu (Aqua Anchusa officinalis, Sığirdili bitkisi suyu)
Hazaz (Berberis lycium, Anberparis, Kadın tuzluğu)	
Helezon (Helix pomatis, Kabuklu sümüklü böcek, Salyangoz)	Kavun kökü (Radix cucumis mela, Kavun kökü)
Helile = Balilac	Kebabe (Fructus piper cubae, Kebabe, Hint biberi, Kuyruklu biber)
Keber (Capparis spinosa, Keber)	Mastika (Resina pistachia lentiscis, Damla sakızı)
Keçi bikiği (Capri renes, Keçi böbreği)	Maverd (Aqua rosa, Gül suyu)
Keçinin sağ boynuzu (Cornu dextrum cornu, Keçinin sağ boynuzu)	Mazaryon (Herba daphne mezereum, Defne, Mezeryon, Gulapa)
Kehriba bussed (Curalium flavum, Sarı mercan)	Mazu (Thuja orientalis, Mazı)
Keklik ödü (Perdicis saburra, Keklik ödü)	Merare-i bakar (Pecoris saburra, Sığır ödü, Sığır safrası)
Kemaderyus (Teucrium chamaedry, Yer meşesi, Kısa mahmur Dalak otu, Kemedris)	Mercimek (Lens esculanta, Mercimek)
Kemun (Fuctus carum carvi, Kimyon, Frenk kimyonu, Karaman kimyonu)	Mersin yaprağı (Folia Myrtus communis, Mersin yaprağı)
Kendene (Allium roseum, Küçük piras, Kurat)	Mevizaç (Delphinium staphisagria, Bit otu, Yabani üzüm, Dağ üzümü, Mezevek)
Kendir (Cannabis sativa, Kendir, kenevir)	Meviz menakı = Mevzec
Kendis = Kundus	Mia (Strax officinalis, Günlük, Siğla ağacı, Buhur, Lebni, Abher, Kara günlük)
Kereviya = Kardamana	Mia sayal (Acacia seyal, Kiter ağacı, Sayal, Sant ağacı)
Kerfis (Apium graveolens, Kereviz)	Miya'-ı yabise = Mia
Kınna (Lawsonia inermis, Kına ağacı, Hınna)	Milh-i hindi (Kalii nitras, Hint güherçilesi, Potasyum nitrat)
Kıssa el himar (Ecbalium eletarium, Eşek hiyan, Karga düleği, Acı dülek)	Milh naftı = Milh-i hindi
Kışır-ı rumman = Nar kabı	Misk (Moschus, Misk)
Kızıl boya (Polygonum hydropiper, Su biberi, Frenk biberi)	Mukl (Compniphora opobalsamum, Mukl, Belesan, Mekke pelesengi, Balasan)
Kızıl behmen = Behmen, Kızıl kuduz otu	Mum (Candela, Mum)
Kızıl gül (Rosa gallica, Kırmızı gül, Frenk gülü)	Mürr (Compniphora myrrha, Mür, Hakiki mür)
Kızıl sandal (Pterocarpus santalinus, Kızıl sandal)	Mürr-ü safi = Mür
Kızıl üzüm (Vitis vinifera rubrum, Kızıl üzüm, Kırmızı üzüm)	Mürdasenk (Lytargyrum, Oxydum Plumbicum fusum, Mürdasenk, Kurşun di oksit)
Kibrit (Sulphur, Kükürt)	N
Kil-i armeni = Tin-i Armeni	Nana (Herba mentha sativa, Nane)
Kışır = Küzbere	Nanavah (Fructus carum copticum, Mısır anasonu)
Kıttan (Semen linum usitatissimum, Keten)	Nar kabı (Cortex punica granatum, Nar kabuğu)
Kökner-ı asli (Abies, Köknar)	Narmusk (Mesua ferrea, Hint narı)

Tablo V.: Müccereb-Name'deki Droglar	
Kundus (Gypsophyla stratum, Voynik otu)	Nevre (Kireç kaymağı ve zeytinyağı ile hazırlanmış bir çeşit merhem)
Kurkum = Zerdecube	Nilüfer (Nymphaea, Nilüfer, Göl süseni)
Kurs-u ef'a (Vipera, Engerek yılanı zehiri)	Nişa = Nişaste (Amylum triticum, Nişasta, Buğday nişastası)
Kurt bağı (Passerina hirsuta, Kurt bağı)	Nohud (Cicer arietinum, Nohud)
Kust (Costus speciosus, Kist)	Nuşadur (Ammonii chloridum, Nişadır, Amonyum klorür)
Küzbere (Fructus coriandrum sativum, Kışniş)	P
L	Panbuk (Grossypum, Pamuk, Penbe)
Laciverd (Lapis lazuli)	Pazu (Herba beta vulgaris var cicia, Pazi)
Ladin (Picea orientalis, Ladin)	Pelid = Bellut
Leblebi unu = Nohud	Persiyavuşan (Adiantum capillus veneris, Baldırkara, Kimulcede)
Levz-i mukasser = Badem-i mukasser	R
Levz-i mürr = Mürr	Rabb'l-süs = Süs
Limon (Fructus citrus limonum, Limon)	Rasihat (Sulphat cupricum, Bakır sülfat)
Lisanü'l-asafir (Fraxinus axcelser, Dişbudak, Asfur)	Raşen (Inula thelenium, İnduz otu, Anduz otu, Kanes, Raşen)
Lisanü's-sevr = Kavızban duyu (Sığır dili) Lubbu Fındık = Fındık içi	Ratnc = Çam sakızı
M	Raziyan (Semen foenicum vulgare, Rezene, Raziyanec, Raziyanec)
Magara (Aş olarak belirtilmiştir.)	Reyhan tohumu (Semen ocimum bacillium, Reyhan tohumu)
Ma'il-i cebin (Keçi sütünden sirke ve incir yaprağı ile sütün kestirilmesiyle yapılan peynir)	Rivend (Rheum officinale, Ravend, Işgın)
Mahmude (Convolvulus scammonia, Mahmude otu, Yer pelidi)	Rivend-i cini = Rivend Rubbin (Süzme yoğurt, Suyu alınmış yoğurt)
Mamirancini (Chelidonium majus, Mamiran, Kırilangç otu, Büyük helile)	S
Mamişa (Glaucium corniculatum, Kırmızı boynuzlu gelincik, Kırilangç otu)	Sabır (Aloe, Sarı sabır, Öd, Ud),
Sabr-ı mamişa = Mamişa	Şarab-ı hummaz (Aqua rumex acetosa, Kuzukulağı Şerbeti)
Sabr-ı sandal = Ak sandal	Şerab-ı reyhan (Misket tüzümünden yapılmış tüzüm suyu)
Sabr-ı sokutri = Sabır	Şerab-ı santra = ?
Sadic-i hindi (Melastoma, Kara ağız, Melastoma)	Şıblağ (Alumen, Şap, Alüminyum sülfat)
Sakamonya (Convolvulus scammonia, Mahmue, Sakamonya),	Şibit (Herba anethum graveolens, Dere otu, Turak otu, Samut otu, Köti kokulu rezene)
Sakbinec (Ferrula scowitziana, Sekbeni),	Şiric (Oleum zea mays, Mısır yağı, Darı yağı)
Sakr (Lac aerbum, ekş, miş stür),	Şirigon = Esved-i simsim (Susamyağı, Şırlagan, Şırgan)
Sandarun (Callistris quadrivalis, Ziyet servi, Sandalus, Santrak),	Şir-i hışt (Ecanora esculanta, Men, Manna)
Sarımsak (Tubera alium sativum, Sarımsak),	Şitarac (Herba lepidium latifolium, Cırcir, Yabani eruka, Bahçe teresi, Horozuk)
Saru helile (Terminalia citrina, Sarı helile),	Şiyh (Artemisia arborescens, Pelin ağacı)
Saru kükürd = Kibrit, Saru zırnık (Arsenk ve kükürt karışımı),	T
Say yağı (Butyrum, Tere yağı),	Tatlu badem yağı = Badem-i mukasser,
Sebestan (Cordia myxa, Sebestan, Mısır nabkı),	Tabaşir (Bambusa arundinaceae, Hint kamışı, Tebeşir, Hezeran)
Seliha (Cortex cinnamomum cassia, Yalan tarçını, Saliha),	Temir hindi (Tamarundus indica, Demirhindi, Hint hurması)
Senavber (Pinus silvestris, Çam, Sarı çam, çam fistiği ağacı),	Terengubin (Manna frxinus ormus, Kudret helvası, Muzahar, Dişbudağı)
Serhas (Dryopteris filix nas, Eğrelti otu, Serhas),	Tezek yuvalayan kır böceği (Brachinus crepitans, Hanfa, Teşbih böceği, Osuruk böceği, Mayıs böceği, Tezek böceği)
Ruta graveolens, Sedef otu, Sazab otu),	Tezek külü
Sığır ödü = Merare-i bakar	Tin-i armeni (Terra armenica, Kil ermeni, Rumeli kili, Tin-i rumi)
Sığır yağı = Say yağ	Tin-i mahdum (Terra sigillata, Kil-i mahdum)
Silamesti bure = Bure armeni	Tohumkan (Portulacca oleracea, Semiz otu, Hurfah)
Simsim = Esved-i simsim	

Tablo V.: Mücerreb-Name'deki Drogalar	
Sinameki (Cassia acutifolia, Sinameki)	Tuderin (Sisimbrium officinale, Bülbül otu, Çalgıcı otu, Yabani hardal)
Sinkar = Jenkar,	Turak otu = Şibit
Siriş = Başmakçı çirişi	Turb tohumu = Bez-i ficl
Sirke (Acetum, Sirke, Üzümlü sirkesi)	Turma ödü (Crus cinerea, Turma ödü, Turma safrası)
Sirkengubin (100 dirhem şeker veya bal ve 50 dirhem sirke ve biraz su katıp sirke uçuncaya kadar kaynatılarak elde edilen sıvı)	Turunc (Citrus aurantium amara, Turunc)
Siyaf-ı mamişa = Mamişa	Turmus (Lupinus termis, Acı bakla, Yahudi baklası, Mısır baklası)
Siyar = Seyyar kuşu yağı (Oleum corvix corax, Kuzgun kuşu yağı)	Tutya germani (Pollanthes tuberosa, Tutya çiçeği)
Sumak (Folia rhus coroaria, Sumak, Somak)	Tuz (Natrii chloridum, Tuz, Sodyum klorür)
Sumak-ı arabi = Sumak	Türbit (Ipomea turpethum, Türbit)
Suruncan (Tubera, Herba Colchicum automnale, Çiğdem, Suruncan)	U
Süs = Arki'l-süs	Udü's-salib (Herba padus officinalis, Ayı gülü, Şakayık, Famanya)
Su'ud (Cyperus longus, Kırk boğum, Uzun sad)	Ud-i ham = Ud-i hindi
Sünbül (Hyacinthus, Sünbül)	Ud-i hindi (Aloexylon agollachum, Yalancı öd ağacı, Hind öd ağacı, Nasr ağacı)
Sünbül-ü hindi (Andropogon nardus, Hint sünbülü)	Ud-i kameri (Herba micromarisbiflora, Güvercin otu)
Sünbül-ü t-nb=Sünbül-ü hindi	Ud-i zaferan = Zaferan
Ş	Unnab (Zizyphus sativa, Unnab)
Şabut ödü (Piscis saburra, Şabut balığı, safrası)	Usare-i afsentin = Afsentin
Şahm-ı hanzal (Citrullus colocynthus, Ebu cehil karpuzu, Hanzal, Acı elma)	Usare-i gafet-i kundusi=Cünd-i bidester
Şahtere (Herba fumaria officinalis, Şahtere, Şahterec)	Uşfur (Cartamus tinctorum, Asfür, Kuş yemi, Kartam, Yalan safran)
Şalgam tohumu (Semen brassica rapa, Şalgam tohumu)	Uskordiyon (Teucurium scordium, Su sarımsağı, Yılan otu)
Şabb-ı yemani = Şap	Uşşak = Çadır
Şeftali yeriği (Prunus persica, Şeftali)	Ü
Şekakul (Pastinaca schakskul, Yabani havuç)	Üstühüdüs (Lavandula stoechas, Lavanta çiçeği, Yerekan, Keşiş otu, Karabaş otu)
Şeker-i tebrizi (Saccarose, Tebriz şeker)	Üşne (Muscus arboreus, Ağaç yosunu, Yosun, Ketencik)
Şem-i musaffa (Ceraflava, Süzülüş balmumu)	V
Şenciyyar (Anchuza tinctoria, Havaciva, Eşek marulu, Kırmızı siğirdili)	Varak-ı as = Mersin yaprağı
Varakü'l-gar = Habbü'l gar	Zencebil (Zingiber officinale, Zencefil),
Varakü'l-hayal (Caanabis sativa, Kendir, Kenevir)	Zengar = Jenkar
Verd-i ahmer (Rosa gallica, Kırmızı frenk gülü)	Zeravend (Aristolochia longa, Zeravend, Lohusa otu, Boru elması),
Y	Zerdali çekirdeği (Semen Prunus pseudoarmenica, Zerdali çekirdeği),
Yılan başı buncuku? (Arisarum vulgare, Yılan bucağı, Yılan yastığı),	Zerdeçube (Curcuma longa, Zerdeçöp, Kurkum, Hint safranı),
Yoğurt (Yoğurt)	Zerneb (Libanois montana, Libaniye, Deve kökü),
Yonca tohumu (Trifolium arvense, Yonca, tırfıl),	Zeyt yağı (Olive olea, zeytin yağı),
Yumurda kabı (Carbonicum calcium, Yumurta kabuğu, Kalsiyum karbonat)	Zıbak = Jüve
Yüzerlik dink kabı (Peganum harmala, Üzerlik otu, Mahmur çiçeği, Harmel)	Zift (Resinum, Zift, Katran, Reçine),
Z	Zire-i müdebbir (Eupatorium cannabinum, Yabani keten, Gafal, Koyun butrağı),
Zac (Sulphurum cupricum, Göztaşı, Bakır sülfat)	Zırrver (Sphaeranthus indicus, Zırrver),
Zac-ı kibrisi (Ferrosi sulfas, Ferro sülfat),	Züfa (Hysopus officinalis, Züfa, Zübra, Çürdük otu, Davud soğanı),
Za'fera (Crocus sativus, Safran),	Zürünbad (Zingibar, Zerunbet, Yabani zencefil, Zernebat)
Zamg-ı arabi (Acacia arabica, Arap zamkı, Mısırsant ağacı),	

(980-1037) tıbbi görüşlerini yansıtan Yunanca ve ya Süryanice yazılmış bu eser, Cerrah İbrahim bin Abdullah tarafından Türkçe'ye çevrilerek "Alâim-i Cerrahîn" adı verilmiştir. Cerrah İbrahim, kitabının nüvesini oluşturan bu çeviriye 14-15. yüzyılın ünlü Türk hekimlerinden Konyalı Hacı Paşa, Akşemseddin, Beşir Çelebi, Hekim Şirvani ve Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun eserlerinden de alıntılar yapmıştır. Ayrıca kitabın sonuna kendi kişisel deneylerini, benimsediği ilaç ve metodları da eklemiştir." (39).

Cerrah İbrahim'in eserinde hekim ve kitap eserleri verilmektedir. Bunlar arasında Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun da adı geçmektedir ve Jinekolojide kullanılan bir supposituvarla ilgili bilgiler, Sabuncuoğlu'dan almıştır. Gerçekten de Sabuncuoğlu'nun kişisel deneylerine dayanarak 1468 yılında yazdığı Mücerreb-Name'de bu formül yer almaktadır (38).

ŞEREFEDDİN SABUNCUOĞLU'NUN BİLİMSEL ŞAHSİYETİ

Yukarıda verdiğimiz bilgiler yanında Sabuncuoğlu'nun bilimsel değerini sekiz başlıkta irdeleyeceğiz:

ESKİ KAYNAKLARIN SABUNCUOĞLU'DAN BAHSETMEYİŞLERİNİN NEDENLERİ

Sabuncuoğlu'nun bilimsel şahsiyetine değinmeden önce, eski kaynakların Sabuncuoğlu'dan bahsetmeyişlerinin nedenlerini kısaca irdelemek yerinde olacaktır. Birçok meziyetlerine rağmen Sabuncuoğlu'nun Osmanlı-Türk bilim dünyasında az tanındığı ve eserlerinin kopyasının da az olduğu görülür. Bibliyografik kaynaklar da ondan ancak 20. Yüzyılın başında söz etmeye başlamışlardır. Bu çelişki nasıl açıklanabilir?

Son araştırmalar Sabuncuoğlu'dan ilk defa söz eden kaynağın 15.yüzyılda cerrah İbrahim bin Abdullah tarafından yazılmış, Alâim-i Cerrahîn isimli Türkçe cerrahi eser olduğunu ortaya koymuştur. Bu cerrahnameyle ilgili bir araştırma yapan Yıldırım şu bilgileri vermektedir:

"II.Bayezid'in (1483-1508) 1498'de başlayıp 1502 yılında biten Mora Seferi sırasında 1500 yılında fethedilen Modon kalesinde Çindar isimli bir tıp kitabı bulunmuştur. O devir de adet olduğu üzere Platon (M.Ö.427-347), Galenos (131-200), Hippokrates (M.Ö.460-377) ve İbn-i Sina'nın Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında saray hekimi olan Musa bin Hamun'un 16.yüzyılda yazdığı diş

hekimliği eserinde dağlama ve cerrahi ile ilgili kısımlar Sabuncuoğlu'nunkilere çok benzemektedir (40). Dolayısıyla ondan alınmış olması ihtimali çok kuvvetli ise de bu kesin olarak ortaya konamamıştır. Bu iki atıftan başka, Sabuncuoğlu ile ilgili eski bir kayıt yoktur.

Öyle anlaşılıyor ki zamanında ikinci lokman hekimi (Lokman-ı Sani) sayılan Akşemseddin (1390-1459), Altunizade (?-?) ve Ahi Çelebi (1436-1524) gibi saray ünlüleri arasında Sabuncuoğlu taşralı bir hekim olarak düşünülmüş; layık olduğu ilgiyi bulamamış; şöhreti de Amasya ve çevresinin sınırlarını pek aşamamıştır.

Sabuncuoğlu'nun zamanındaki hekimlerle rekabet edemeyip tarihi kaynaklara geçemeyişinin bir sebebi de zamanın öteki bilim dallarına ilgisiz kalıp çalışmasını yalnız tıp alanında yoğunlaştırmış olmasıdır. Oysa, o dönemin bilinen tanınmış hekimlerinin hemen hepsi aynı zamanda birer sanat ve din adamı idiler.

Sabuncuoğlu'ndan yeteri kadar söz edilememesinin diğer önemli nedeni de o devirde bilimsel eserlerin büyük çoğunlukla Arapça yazılmasıdır. Halbuki o, bütün eserlerini Türkçe yazmıştır. Vecihe Kılıçoğlu "Cerrahiye-i İlhaniye" adlı çalışmasında bu konuyu şöyle yorumlamaktadır:

"Görülüyor ki daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi Arapça'nın bilim dili, Farsça'nın edebiyat dili olarak kullanılması geleneği bu devirde de bütün kuvvetiyle yaşamaktadır. Bu şartlar altında bir hekimin bilimsel eserlerini Türkçe yazışı, kendisinin tarihi kaynaklara geçmesini gerektirecek ciddi bir ilgi uyandıramaz." (5).

Sabuncuoğlu eser verirken yukarıda da değindiğimiz gibi devrinin tanınmış tıp eserlerini seçmiş ve yararlanmıştır. Mesela Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'yi hazırlarken yararlandığı Ebulkasım'ın et-Tasrif'i, Batıda ve Doğuda 400 yıl klasik bir eser olarak kalmış, hatta İsviçreli ünlü hekim ve filozof Alfred von Haller'in (1708-1777) *Artis Medicae Principae* (1769-1774) koleksiyonu için bile başvuru kaynağı niteliğini korumuştur (42). Cerrahide kaynak eser olarak böyle bir yapıtı seçmesi onun bilimsel niteliğini ortaya koyar.

SABUNCUOĞLU CİDDİ BİR ARAŞTIRICI VE DENEYCİDİR

Anadili dışında Arapça, Farsçayı çok iyi bilen ve Rumca'yı da bilen Sabuncuoğlu, yukarıda da değinildiği gibi dönemi öncesi yazılmış bilimsel eserleri araştırıp tarayarak kendi bilgi birikimini sağlamıştır.

nildiği gibi dönemi öncesi yazılmış bilimsel eserleri araştırıp tarayarak kendi bilgi birikimini sağlamıştır.

TÜRK TIP TARİHİNDE İLK DENEYSEL TIP ESERİ ONUN TARAFINDAN YAZILMIŞTIR

Türk Tıp Tarihinde kendi denediği ilaç ve tedavi metodlarını içeren ilk monografi olan Mücerreb-Nâme onun tarafından yazılmıştır. Kullandığı ilaç ve tedavi metodlarını defalarca deneyerek sonucundan emin olduktan sonra eserlerine almıştır. Tiryak hazırlarken kendi üzerinde ve deney hayvanında yaptığı deneysel çalışma onun araştırmacı ve deneyici niteliğinin tipik örneğidir (38).

SABUNCUOĞLU İYİ BİR KLİNİSYENDİR

Amasya Darüşşifası'nda 14 yıl çalışması bu niteliğinin kanıtıdır. Eserlerinde tedavi metodlarını en ince ayrıntılarına kadar vermesi, cerrahi teknikleri çok açık bir dille herkesin anlayacağı şekilde anlatması, bunu yetersiz bulup açıklamalarını resimlerle takviye etmesi önemlidir. Bu titizliğini ilaçların hazırlanmasında ve dozaj konusunda da göstermiştir. Eserinden anlaşıldığına göre Anadolu'dan ve uzak yerlerden bile kendisine ameliyat ve tedavi için hastalar müracaat etmiş, bunlardan önemli gördüğünü kitaplarına yazmıştır.

SABUNCUOĞLU İYİ BİR EĞİTİCİDİR

O, yukarıda da belirttiğimiz gibi bilgi birikimi ve tecrübesi olan bir hekimdir. Titizlikle seçerek hazırladığı Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye yukarıda da değinildiği gibi yaşadığı devir için üstünlüğü tartışılmaz bir eserdir. Eserinde verdiği ameliyat tekniği ile ilgili alet ve resimler okuyan için ayrıca görerek eğitim sağlıyordu (6,8). Mücerreb-Nâme ise daha önce yazılmış eserlerden derlenen ve kendi bulduğu formüllerle genişletilmiş bir eserdir. Bu kitap da sonraki dönemler için bir kaynak eser olmuştur. Eser yazabilen öğrenciler yetiştirmesi ve öğrencilerinin kendisinden iftiharla bahsetmesi onun öğretici ve eğitici özelliğinin kanıtıdır (38). Öğrencisi Muhiddin Mehi, Nazmü't-Teshil (Müfid) adı verilen manzum tıbbi eserini yazıya geçiren hocası Sabuncuoğlu'nu şu dizelerle över:

Şöhreti Sabuncu-Oglu dimeğ iledür bugün

Nice tıb ehli gelüb elin ayağın öper

Vacib oldı anı ben şeyh idünüb olam mürîd

Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye eserinde sadece okumakla cerrahi girişimlerin yapılamayacağını, yapmak isteyenlerin bunları görmelerini ve hatta eğitici uzmanların kontrolünde uygulama yapmalarını söyler. Tavsiye edilen bir metod veya ilacın fenalığını görünce derhal "terketmelidir" der. Rivayetlerle iş görmeyi şiddetle reddeder. Cahil hekimlerden daima şikayet eder, tecrübeli ve hazık hekimlere güven duyar (6).

SABUNCUOĞLU TÜRKÇEYİ İYİ BİLEN VE KULLANAN BİR YAZARDIR

Yazmış olduğu üç bilimsel eser de o yüzyılda konuşulan ve kullanılan Türkçe ile kaleme alınmıştır. Arapça, Farsça bildiği halde eserlerini Türkçe yazması, Arapça ve Farsça'dan bilerek ve isteyerek ayrılmış olması, yazdığı eserlerin kolayca anlaşılabilmesi için yaşayan halk dilini kullanması bugün bile özlenen bir durumdur (2). Akraadin'in ön sözünde: "Tıp biliminin kitapları Arapça ve Farsça yazılmıştır. Anadolu halkı Arapça ve Farsça'yı bilmediklerinden yetersiz kalmışlardı" diyerek eserlerinin Türkçe oluşunun zorunluluğu konusunda açıklık getirir (6). Bu zorunluluk Sabuncuoğlu'nun zamanına göre övgüye değer bir ilim dili yaratmasını, kitaptan kitaba aktarılan Arapça ve Farsça kökenli zor kelimelerden kurtulmasını ve halkın dilinde yaşayan sözcük ve terimlerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Görüldüğü gibi eğer, hekimlik dilinin Türkçeleşmesi için onun başlattığı süreç devam etseydi, tıp dilimiz bugün bir çıkmaz içine girmeyecekti.

Sabuncuoğlu'nun eserlerine genel olarak bakıldığında kendisinden önce Anadolu'da yazılmış Türkçe tıbbi eserlerden de faydalandığı anlaşılır. Eserlerinde kullandığı Türkçe terimler daha önce yazılmış kitaplarda (Konyalı Hacı Paşa'nın Müntehab-ı Şifa'sı ve Teshil'i; İshak bin Murad'ın Edviye-i Müfredesi... gibi) da görülmektedir. Kısaca, Sabuncuoğlu'nun kullandığı dilin akıcı ve güncel oluşu, kullandığı yazının itinalı bir şekilde harekelenmiş oluşu, eserin yazıldığı devirde kullanılan dilin bütün özelliklerinin bugüne yansımaları sağlamış ve Eski Anadolu Türkçesi araştırmacıları için de çok değerli bir kaynak eser haline gelmiştir. Dil bilimci Vecihe Kılıçoğlu onun Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye eseri için şöyle demektedir;

"Bunun için Cerrahiye-i İlhâniye ilk günkü durumunu hiç bozulmadan, devirleri aşır günümüze kadar gelen, kopya nüshaları incelerken karanlıklarda kalan dilbilimcisine sönmez ışığı ile yol gösteren ve bu suretle de kendinden önce hatta daha sonraki devirlerin kopya nüshalarının dilini değerlendirmekte

bulunmaz bir ölçü olan, gerçeğin ve ilmin heyecanı ile dolu şüpheleri giderici aydınlatıcı bir eserdir." (5).

SABUNCUOĞLU BİR HATTAT VE RESSAMDIR

Şerefeddin'in kendi el yazısı ile yazdığı (otograf) eserleri kütüphanelerde mevcut olduğu için onu hat ve resim sanatı açısından değerlendirebilmekteyiz. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye eserinde Sabuncuoğlu dünyada ilk defa ilk defa bir cerrahi tekniği açıklamak amacıyla eserinde resim sanatını kullanmış ve ameliyat tekniklerini başarılı bir şekilde ve sistematik olarak resimlemiştir. Resimler yüksek bir artistik değer taşımaz, fakat teknik açıdan değerlidir.

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun aynı zamanda bir hattat olduğu belirtilmiştir. Bu özelliğinden dolayı kendine ait olanlar dışında eserler de kopya etmiştir. Örneğin, çağdaşı Amasyalı hekim ve şair Halimi'nin Farsça Gülşen-i Dibâ adındaki manzum tıbbi eserini yazıya geçirmiş; öğrencisi Muhiddin Mehi'nin Müfid (Nazmü't-Teshil) adındaki manzum tıp eserini de yine o kopya etmiştir (41,42).

Sabuncuoğlu'nun yazdığı eserlerinden ve öğrencilerinin eserlerini kaleme almasından hat sanatını iyi bildiğini ve güzel yazı yazmada usta olduğunu öğreniyoruz. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'deki "... Bir talib-i ilm benden yazı yazmak öğrenirdi. Sağ yanağında bir yumurta büyüklüğünde bir uru var idi, ol uru yardım..." sözleri bunu kanıtlar (2).

SABUNCUOĞLU TIP ETİĞİNE SAYGILI BİR HEKİMDİR

O, mesleğine içten duygularla bağlı, hastalarına karşı sevecen ve ilgili, ayrıca deontolojik kurallara saygı duyan örnek bir hekimdir. Bu özelliklerini kendi sözleriyle aktaralım:

Yaptığı tedavilerden sonra hastasını takip eder:

"Bağladum gidüm, akşam durdum, gördüm kim ..." (2)

Verdiği ilaçların dozajını belirler:

"... kavi kişilere yarım miskaldir. Zayıf kişilere ve oğlancıklara çeyrek miskaldir..." (2)

Dikkatsiz hekimlere söyle der:

"...dağlagu (koter) göze çarparsa göze fesad olur. Adın tabib-i cahil olur..." (22).

Hekimlere şöyle deontolojik öğüt verir:

“... bir işi hor görüb adını yavuz itmeyesün. Aki-beti mahmud olmayan hastaya el urmayasun. Dünyana tamah idüp kendini halk katunda aziz iken hor itmeyesün. İnsafın rağbetinden ve hırsından fazla olmalıdır...” (2)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıdaki bölümlerde Sabuncuoğlu'nun bir bilim adamı ve bir hekim olarak Türk ve dünya tıbbına katkıları vurgulanmaya çalıştık. Yabancı dilde yazılmış çeşitli tıp tarihlerinde ve ders kitaplarının tarihçe bölümlerinde onun adına ve Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'den resimlere rastlamak mümkündür. Türk tıp tarihçileri de onu yeteri kadar tanıtıcı yayın yapmışlardır. Bu modern düşünce sahibi hekimi günümüzde tanıtma ve yaşatmanın yolu (hakkında temel çalışmalar yapıldığına göre) şimdi, eserlerini bütünüyle

bugünkü dile çevirerek tıp dünyamıza tanıtmak yoluyla olacaktır. Biz bu düşünceyle

Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye ve Mücerreb-Nâme'yi karşılaştırmalı ve açıklamalı olarak yayınlanmış bulunmaktayız. Böylece, Akraadin'i, Mücerreb-Nâme'yi ya da Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye'yi okuyan günümüz hekimi onu daha iyi anlayabilecek, yapacağı bilimsel yayınlarda, vereceği ders ve konferanslarda, birçok tıbbi girişimi Türkiye'de hatta dünyada ilk yapan ve yayınlayan kişi olarak meslektaşlarına ve öğrencilerine tanıtılabilecek, bu 15. yüzyıl Osmanlı Dünyasının saygıdeğer hekimini hakettiği yere erdirtirebilecektir.

Ayrıca günümüz tıp dünyasında güncellik kazanan Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp çalışmalarında onun Mücerreb-Nâme eserine hem bilimsel açıdan hem de mediko-historik açıdan mutlaka yer verilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Uzel İ. İlk Türkçe Tıp Yazmalarının Ağız ve Diş Hastalıkları Yönünden İncelenmesi. İst. Üniv. İst. Tıp Fak. Doktora Tezi No: 26 1979.
2. Sabuncuoğlu Ş. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye. Türkçe Yazma, Paris Bibl. Nat. Suppl. Turc. No: 693 1465.
3. Sabuncuoğlu Ş. Mücerreb-Nâme. Türkçe Yazma, Süleymaniye Küt. Ayasofya Kit. No: 2619 1468.
4. Hüseyin Hüsameddin. Amasya Tarihi. C: I-III İstanbul Necmistanbul Mat. (1329-32) 1914-16.
5. Kılıçoğlu V. Cerrahiye-i İlhaniye. Ankara T.T.K. Basımevi 1956.
6. Sabuncuoğlu S. Akraadin. Türkçe Yazma, Süleymaniye Küt. Fatih Kit. No: 3536 15.yüzyıl.
7. Tevfikoğlu M. Ali Emiri Efendi. Türk Kültürü 1970; 88(8): 244-270.
8. Sabuncuoğlu Ş. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye. Türkçe Yazma, İstanbul Fatih Millet Küt. Ali Emiri Kit. No 79 1465.
9. Huard P, Grmek M. Le Premier Manuscrit Chirurgical Turc. Paris Ed. Roger Dacosta 1962.
10. Lavastin L. Histoire Générale de la Médecine. Paris Albin Michel Ed. 1946.
11. Blochet E. Catalogue des Manuscrits Turcs de la Bibliotheque National. Paris Bibl. Nat. Ed. 1933.
12. Uzel İ. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye. Cilt:1-II Ankara Türk Tarih Kurumu 1992.
13. Uzel İ. Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye. 2. Baskı Cilt:1-II Ankara Türk Tarih Kurumu, 2020.
14. Acar HV. Yazılışının 550 yılında Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye hakkında SCI-1 kapsamındaki dergilerde yayınlanan Türkiye kaynaklı makaleler. Lokman Hekim 2015,5(2):37-44.
15. Uzel I. Dental chapters of Şerefeddin Sabuncuoğlu's illustrated surgical book "Cerrahiyyetü'l-Haniyye". J. Hist of Dentistry 1997; 45 (3): 107-112.
16. Uzel I, Memişoğlu H, Uzun S. Zwei Dermatologische Original-Kapitel in Cerrahiyyetü'l-Haniyye. Zeit.für Haut Krankheiten 1998; 10 (73): 689-692.
17. Baturel HF, Yüksel M. Thoracic Surgery techniques of Şerefeddin Sabuncuoğlu in the fifteenth century. Ann Thorac Surg 1997; 63: 575-577.
18. Acar HV. Acupuncture points in the book of Şerefeddin Sabuncuoğlu. A Turkish 15th century physician. Acupunct Med 2016; 33:72-76. doi:10.1136/acupmed-2014-010637.
19. Numanoğlu I. Cerrahiye-i İlhaniye: The earliest known book containing pediatric surgical procedures. J Pediatr Surg 1973;8(3):547-8.
20. Kaya ŞÖ ve ark. Were pneumothorax and its management known in the 15th century Anatolia. Tex Heart Inst J 2009; 36(2):152-3.

21. Oguz H. History of ophtalmology: A distinguished or extinguished field of scholarly activity? *Acta Ophtalmol* 2009; 87(3): 359.
22. Sarban S ve ark. Orthopoeedic techniques of Sabuncuoğlu in the 15th century Ottoman period. *Clin Orthop Relat Res* 2005; 439: 253-9.
23. Verit A ve ark. Urologic techniques of Serefeddin Sabuncuoğlu in the 15 th century Ottoman period. *Urology* 2003; 62(4): 776-8.
24. Elçioglu O ve ark. Urinary bladder stone extraction and instruments compared in the textbooks Abul-Qasım Khalaf ibn Alzahra (Albucasis) (930-1013) and Serefeddin Sabuncuoğlu (1385-1470). *Endourol* 2010; 24(9): 1463-8.
25. Elmacı İ. Color illustrations and neurochirurgical techniques of Şerefeddin Sabuncuoğlu in the 15th century. *Neurosurgery* 2000; 47(4): 951-4.
26. Koc A, Erginoğlu U, Karaarslan O. Otorhinolaryngological procedures in the fifteenth century in Anatolia. *Ann Oto Rhinol Laryngol* 2004; 113(5): 414-7.
27. Uzel İ. Ottoman Turkish Dentistry. In: Kemal Çiçek editör. *The Great Ottoman-Turkish Civilisation. Volume-3 Ankara Yeni Türkiye: 2000 pp:455-70.*
28. Doğan T, Bayramicli M, Numanoğlu A A. Plastic surgical techniques in the fifteenth century by Şerefeddin Sabuncuoğlu. *Plast Reconst Surg* 1997; 99(6): 1775-9.
29. Kadioğlu NS, Ögenler O, Uzel İ. Şerefeddin Sabuncuoğlu's drawings in the gynecologic-obstetric instruments. *Turk J Med Sci* 2011; 41(1):1-5.
30. Wilson GA. An eye on the past. *Clin experiment Ophtalmol* 2004; 32(2): 12-2.
31. Kadioğlu S, Kadioğlu F, Uzel İ. Amasya Uluslararası Anadolu-Türk Darüşşifaları ve Sabuncuoğlu Kongresi. Ankara Amasya Üniv.Yay.2011.
32. Uzel İ. A newly discovered translation of At-Tasrif "Zahra ve 'İlm-i Cerrah". *Belleter* 1998;52(203):453-460.
33. Guy de Chauliac. *The Major Surgery 1363.* (Çev. L. De Rosenman) 2005.
34. Yperman J. *Surgery 1320.* (Çev. A. De Mets) Paris 1936.
35. Adams F. *The Seven Books of Paulus Aegineta.* 3 vols London 1844-47.
36. Huard P, Grmek MD. *Mille Ans de Chirurgie en Occident de V-XVe Siecle.* Paris Ed. Roger da Costa 1966.
37. Adivar A. *Osmanlı Türklerinde İlim.* 4.Baskı İstanbul Remzi Kit. 1982.
38. Uzel İ, Suveren K. *Mücerreb-Nâme (İlk Türkçe Deneysel Tıp Kitabı).* Ankara Atatürk Kültür Merk. Yay.2000.
39. Cerrah İbrahim. *Alaim-i Cerrahin.* Türkçe Yazma, Süleymaniye Küt. Hekimoğlu Ali Paşa Kit. No: 568 1504.
40. Terzioğlu A. *Moses Hamon Kompendium der Zahnheilkunde.* München 1977.
41. Halimi. *Gülşen-i Diba.* Farsça yazma. Süleymaniye Küt. Fatih Kit. No: 3659 1467.
42. Haller A. *Biblioteca Chirurgica.* Bern 1774-1777.
43. Muhiddin Mehi. *Müfid (Nazmü't-Teshil).* Türkçe yazma. Ankara Adnan Ötügen Küt. No: İ/60. 1467.